

POLITINIŲ NUSIKALTIMŲ SAMPRATA LIETUVOJE 1919–1940 M.

Sigita Černevičiūtė

Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto
Naujosios istorijos katedros doktorantė
Universiteto g. 7, LT-01513 Vilnius, Lietuva
Tel. (+370 5) 268 72 86
El. paštas: sigita.cerneviciute@gmail.com

Straipsnyje analizuojamas politinių nusikaltimų fenomenas Lietuvoje 1919–1940 metais. Atskleidžiama šių nusikaltimų samprata remiantis to meto baudžiamaisiais įstatymais. Darbe tiriamos trys politinių nusikaltimų grupės – maištas, valstybės išdavystė ir sąmyšis.

The article analyzes phenomena of political crimes in Lithuania 1919–1940. It reveals the concept of political crimes through the criminal law of the First Republic of Lithuania. Three distinct groups of political crimes are examined – rebellion, high treason and subversion.

Įvadas

Vieni iš sunkiausių, o kartu pavojingiausių nusikaltimų visais laikais buvo įvardijami tie, kuriais kėsinamasi į valstybės pagrindus. Manytina, kad vienas iš pirmųjų politinių nusikaltimų senovėje tapo pasikėsinimas į genties vadą – to meto valdžios atstovą. Bausmė buvo skirta jam apsaugoti¹. Pažvelgus į XX a. pirmosios pusės pasaulio istoriją galima pamatyti, kad didžiausi lūžiai buvo būtent politiniai. Po Pirmojo pasaulinio karo žlugusios imperijos ir naujos susikūrusios valstybės – buvo svarbios transformacijos, kai neapsieita ir be politinių nusikaltimų². 1918 m. susikūrusi jauna Lietuvos valstybė ėmė ne tik formuoti valstybės pamatus, bet ir stengėsi apsaugoti trapią valstybės nepriklausomybę. Netrūko nei išorės priešų, nei šalies viduje. Būtent pastarieji, bandantys pakenkti valstybės saugumui, traktuoti kaip politiniai (valstybiniai) nusikaltėliai.

Politinių nusikaltimų reiškinys įvairiu akademiniu diskursu turi ne vieną skirtingą definiciją. Visi nusikaltimai gali būti įvardijami politiniais arba skirstomi į politinius ir paprastuosius nusikaltimus, atsižvelgiant į motyvaciją, ideologiją, skirtingą nusikaltimo kontekstą³ ir kt. Politinių nusikaltimų kaip reiškinio apibrėžimai varijuoja nuo itin plačių iki per daug siaurų. Pavyzdžiui, teigiama, kad: „politiniai nusikaltimai yra tie pažeidimai, kurie padaryti iš nesavanaudiškų paskatų ir turi tikslą pakeisti politinę, socialinę ar religinę tvarką.“⁴ Šiuolaikinis politinių nusikaltimų apibrėžimas apima ne tik

¹ SHABO, D. Political crimes: a historical perspective. *The Denver journal of international law and policy*, 1972, Vol. 2, Iss. 1, p. 7.

² SCHAFFER, S. The concept of the political criminal. *The journal of criminal law, criminology and police science*, 1971, Vol. 62, No. 3, p. 380.

³ HILLYARD, P. Political crime. Iš *The Sage dictionary of criminology*. Compiled and edited by E. McLaughlin and J. Muncie. London, 2001, p. 211.

⁴ Originalo kalba: „Political crimes are those infractions committed for reasons over and above the self-interest of their perpetrator and which are an attempt to achieve changes of a political social or religious order.“ SHABO, D. Political crimes: a historical perspective. *The Denver journal of international law and policy*, 1972, Vol. 2, Iss. 1, p. 10.

opozicinę veiklą prieš valstybę, bet ir pačios valstybės padarytus nusikaltimus⁵, pažeidžiant tiek savus baudžiamuosius įstatymus, tiek viešus tarptautinius. Tradiciškai politiniai nusikaltimai yra nusikalstama veika prieš valstybę – išdavystė, antivivriausybinė veikla ir agitacija, maištas ir valstybės tarnautojo nužudymas⁶.

Politinius nusikaltimus galima skirti į grynuosius ir sąlyginius. Anot teisininko Algimanto Čepo: „Grynaisiais politiniais nusikaltimais pripažįstamos veikos, kuriomis ne tik kėsinama į politinio pobūdžio objektą, bet kėsinama vien į jį, nepadarant žalos kitiems teisiniams gėriams.“⁷ Politinio pobūdžio objektais laikytini valstybės funkcionavimas ir jos organizacija. Būtent pagal šio objekto reikšmę nusikaltimo struktūroje galima skirti grynuosius ir sąlyginius nusikaltimus. Sąlygiškai politiniais nusikaltimais galima įvardyti tikslingą kėsimąsi į politinio pobūdžio objektą. Šie nusikaltimai taip pat gali būti vertinami pagal dvi vyraujancias tradicijas: anglosaksiškąją politinio incidento doktriną, remiantis kuria politiniai nusikaltimai – veikos, kuriomis siekiama keisti esamą politinę valstybės tvarką, bei pagal politinio motyvo doktriną, kurioje svarbu, kad politinis tikslas neproporcingai viršytų nusikaltimo padaromą žalą nepolitinio pobūdžio objektams⁸. Vis dėlto svarbu pažymėti, kad politinio nusikaltimo apibrėžimui itin svarbus ir istorinis sociokultūrinis kontekstas. Sudėtingas politinių nusikaltimų reiškinio vertinimas skatina jį tirti išsamiau.

Teikiamame straipsnyje kaip pirminiai istoriniai teisės šaltiniai analizuojami norminiai teisės aktai, liečiantys ar tiesiogiai apibrėžiantys politinius nusikaltimus ir bausmes už juos. Pagrindinis šaltinis – Baudžiamasis statutai ir jo papildymai ir pakeitimai; Ypatingi valstybės apsaugos įstatai ir jų pakeitimai; Organizacijų, sudarytų okupuotoje Lietuvoje ar svetimose valstybėse, dalyviams ir jų padėjėjams bausti įstatymas ir kt. Dėl ribotos darbo apimties Karo baudžiamasis statutai neanalizuojami, tačiau ateityje tikimasi jį įtraukti į politinio nusikaltimo teisinio reglamentavimo tyrimą.

Politinių nusikaltimų teisinis reglamentavimas Pirmojoje Lietuvos Respublikoje⁹ nesulaukė pelnyto mokslininkų dėmesio. Teorinį politinių nusikaltimų aspektą užsienio valstybių kontekstu aptarė tik tarpukario teisininkas J. Tomkus¹⁰, o šiandienos tyrimų lauke išskirtinas A. Čepo darbas¹¹, kuriame politiniai nusikaltimai analizuoti siejant su ekstradicijos problematika.

Politinių nusikaltimų teisės normų apibrėžimo problematikai dėmesio Lietuvoje skirta kiek daugiau, tačiau kompleksinės politinių nusikaltimų teisinio aspekto analizės, deja, nėra. Politinių nusikaltimų tipologizavimo ir apibrėžties tarpukario Lietuvos baudžiamojoje teisėje problemai daugiausiai dėmesio skyrė tarpukario teisininkai: baudžiamosios teisės profesorius V. Stankevičius¹² ir policijos teisės specialistas Antanas Jakobas¹³. Siedamas su 1933 m. teismų reformos vykdymu politinius nusi-

⁵ ROSS, J. I. *An introduction to political crime*. Bristol: Policy Press, 2012, p. 1.

⁶ VETTER, H. J.; SILVERMAN, I. J. *Criminology and crime: an introduction*. New York, 1986, p. 81; PREUSS, L. International law and German legislation on political crime. *Transaction of the Grotius Society, Problems of Peace and War, Papers Read before the Society in the Year 1934, 1934*, Vol. 20, p. 85.

⁷ ČEPAS, A. Ekstradicijos dėl politinių nusikaltimų nevykdymo taisyklė ir jos alternatyvos. *Teisė*, 2003, t. 48, p. 38.

⁸ ČEPAS, A. Ekstradicijos <...>, p. 40.

⁹ Pirmoji Lietuvos Respublika šiame tekste suprantama kaip istoriografijoje įsitvirtinusi šio termino samprata – Lietuvos valstybė 1918–1940 m. Daugiau apie Lietuvos „respublikų“ problematiką žr. RAGAUSKAS, A. Kiek Lietuvoje būta „respublikų“? Valstybės kontinuiteto problema politinėje istorinėje simbolikoje. *Parlamento studijos*, 2006, Nr. 6, p. 71–88.

¹⁰ TOMKUS, J. Politiniai nusikaltimai šių dienų baudžiamojoje teisėje (1 dalis – aut. past). *Kriminalistikos žinyras*, 1936, nr. 10; to paties straipsnio 2 dalis. *Kriminalistikos žinyras*, 1936, nr. 11.

¹¹ ČEPAS, A. Ekstradicijos dėl politinių nusikaltimų nevykdymo taisyklė ir jos alternatyvos. *Teisė*, 2003, t. 48.

¹² STANKEVIČIUS, V. Baudžiamoji teisė: paskaitos. Kaunas, 1925; STANKEVIČIUS, V. Baudžiamasis statusas – Baudžiamoji teisė – Bausmė. Kaunas, 1934.

¹³ JAKOBAS, A. Baudžiamosios teisės vadovėlis. Iš *Vadovėlis policijai*. Kaunas, 1926; JAKOBAS, A. *Policijos teisės vadovėlis*. Kaunas, 1933.

kaltimus analizavo buvęs Vyriausiojo Tribunolo teisėjas Jurgis Byla¹⁴, mirties bausmės reglamentavimą tyrime aptarė ir teisininkas Vytautas Jurgutis¹⁵.

Sovietmečio istoriografija, atmetus ideologines klišes, juodinančias tarpukario Lietuvos teisinę sistemą, gali padėti gana patikimais faktais. Aptariamo laikotarpio veikaluose analizuojama mirties bausmės įstatyminė bazė¹⁶ ir karinių teismų, dažniausiai teisusių politinius nusikaltėlius, kompetencija¹⁷, siekiant įrodyti šių institutų naudojimo slopinant „revoliucinį judėjimą“ svarbą.

Politinių nusikaltimų teisinio reglamentavimo tyrimai šiuolaikinėje istoriografijoje nebuvo išplėtoti. Lietuvos baudžiamosios teisės istoriją analizuojančiuose darbuose fragmentiškai užsimenama apie valstybinius nusikaltimus¹⁸, perpasakojant tarpukario ir sovietinio laikotarpio tyrimų rezultatus. Atsižvelgiant į fragmentišką politinių nusikaltimų tarpukario Lietuvoje temos analizę tikimasi, kad šiuo darbu bus įnešta daugiau aiškumo į šį neištirtą Lietuvos teisės istorijos lauką.

Tyrimo objektas – politinių nusikaltimų fenomenas Lietuvoje 1919–1940 metais. *Darbo tikslas* – išanalizuoti politinių nusikaltimų sampratą Pirmosios Lietuvos Respublikos baudžiamuosiuose įstatymuose. Siekiant įgyvendinti šį tikslą *keliami šie uždaviniai*: 1. Pristatyti politinių nusikaltimų definicijos Pirmojoje Lietuvos Respublikoje kilmę; 2. Iširti maišto nusikaltimų teisinį apibrėžimą ir jo pokyčius; 3. Apibūdinti valstybės išdavystės nusikaltimų grupę ir išskirti jos pogrupius; 4. Įvertinti sąmyšio nusikaltimų grupę ir išskirti jos pogrupius.

Tyrimui pasirinktas laikotarpis nuo 1919 m. iki 1940 metų. Pirmoji data siejama su 1919 m. sausio 16 d. įsigaliojusiu Laikiniuju Lietuvos teismų ir jų darbo sutvarkymo įstatymu¹⁹, įteisinusiu 1903 m. Rusijos baudžiamojo kodekso straipsnius, neprieštaraujančius Lietuvos Konstitucijai ir visuomenės interesams. Laikotarpio pabaiga – 1940 m. birželio 15 d., kai po Lietuvos valstybės okupacijos buvo revizuotas ir 1903 m. Baudžiamasis statutai bei pataisyti ar panaikinti kiti baudžiamieji įstatymai. Siekiant giliau atskleisti temą kartais bus išeinama už apibrėžtų chronologinių ribų.

Darbe naudoti pirminių istorinių šaltinių, istoriografijos ir teorinės literatūros kritinės analizės ir sintezės metodai. Papildomai pasitelkti analitiniai ir sisteminiai metodai.

1. Politinio nusikaltimo definicija Pirmojoje Lietuvos Respublikoje

Lietuvos Valstybės Taryba 1918 m. lapkričio 2 d. priėmė Laikinosios Konstitucijos pamatinius dėsnius. Jų 24 straipsnyje buvo teigiama: „Sritis, kuriose Lietuvos Valstybės nėra išleista naujų įstatymų, laikinai palieka tie, kurie yra buvę prieš karą, kiek jie neprieštarauja Laikinosios Konstitucijos pamatiniams dėsniams.“²⁰ Remiantis šiomis nuostatomis, Lietuvoje įsigaliojo pasenę ir itin kazuistiniai Rusi-

¹⁴ BYLA, J. Teisimas nusik. darbų prieš Valstybės saugumą. *Teisė*, 1935, nr. 29.

¹⁵ JURGUTIS, V. Mirties bausmė Lietuvos baudžiamosioje teisėje. *Teisė*, 1938, nr. 42.

¹⁶ KLIMKA, A. Mirties bausmė buržuazijos valdomos Lietuvos baudžiamuosiuose įstatymuose. *Ekonomikos ir teisės mokslų serija. 2 tomas. Teisės mokslų klausimai*. Vilnius, 1957.

¹⁷ APANAVIČIUS, M. Kariniai teismai – buržuazijos įrankis kovoje prieš revoliucinį judėjimą Lietuvoje fašistinio režimo metais. *Lietuvos TSR Aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Teisė*, 1964, t. 4; MAKSIMAITIS, M. Buržuazinių Lietuvos teismų teisėtumo mindžiojimas. [Максимайтис М. Попрание законности буржуазными судами Литвы.] *Teisė*, 1981, t. 16, Šas. 1 ir kt.

¹⁸ VANSEVIČIUS, S. *Lietuvos baudžiamoji teisė ir procesas 1919–1940 metais: mokomoji priemonė*. Vilnius, 1996. Minėtas autorius Lietuvos baudžiamosios teisės temomis iki šios monografijos buvo publikavęs kelis straipsnius: VANSEVIČIUS, S. Lietuvos baudžiamosios teisės šaltiniai 1919–1940 metais. *Teisė*, 1993, t. 23, p. 93–96; VANSEVIČIUS, S. Lietuvos baudžiamosios teisės institutai 1919–1940 metais. *Teisė*, 1995, t. 95, p. 141–148; Pastarieji turinio požiūriu įsiliejo į 1996 m. autoriaus darbą, todėl šiame darbe tiesiogiai nėra naudojami; MAKSIMAITIS, M.; VANSEVIČIUS, S. *Lietuvos valstybės ir teisės istorija*. Vilnius, 1997; ANDRIULIS, V., et. al. *Lietuvos teisės istorija*. Vilnius, 2002 ir kt.

¹⁹ Laikinis Lietuvos teismų ir jų darbo sutvarkymas. *Laikinosios vyriausybės žinios*, 1919 01 16, nr. 2–3–26.

²⁰ Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos pamatiniai dėsniai. *Lietuvos aidas*, 1918 11 13, nr. 130, p. 3.

jos imperijos baudžiamieji įstatymai: dar 1840 m. visoje Lietuvos teritorijoje įvestas Rusijos imperijos įstatymų sąvadas su jo XV tome esančiais baudžiamaisiais įstatymais, 1864 m. Bausmių įstatai ir 1866 m. Bausmių statusas. Pastaruosius kaip per daug pasenusius ir netinkamus traktavo net ir per Pirmąjį pasaulinį karą Lietuvos teritoriją okupavusi Vokietija. Vokiečių administracinė valdžia Lietuvoje 1917 m. gegužės 14 d. įvedė 1903 m. Rusijos imperijos Baudžiamąjį kodeksą²¹. Lietuvos Valstybės Taryba, suprasdama iki Pirmojo pasaulinio karo Lietuvoje galiojusių baudžiamųjų įstatymų problemškumą, padarė išimtį iš bendrosios konstitucinės taisyklės ir 1918 m. lapkričio 28 d. nusprendė palikti karo metais įvestą 1903 m. Rusijos imperijos Baudžiamąjį kodeksą²². Šis nutarimas įsigaliojo 1919 m. sausio 16 d., kai buvo paskelbtas Laikinis Lietuvos teismų ir jų darbo sutvarkymo įstatymas, kuriuo paliktas galioti 1903 m. Rusijos imperijos Baudžiamasis kodeksas²³.

Tarpukario Lietuvoje nusikaltimu buvo laikoma veika, kurią tuo metu draudė galioję baudžiamieji įstatymai ir už kurią nustatyta bausmė. Baudžiamajame statute (toliau – BS) nusikaltimai buvo skirstomi į: 1) didžiuosius nusikaltimus²⁴; 2) nusikaltimus; 3) nusižengimus. Didieji nusikaltimai buvo apibrėžiami kaip „nusikalstamieji darbai, už kuriuos pagal įstatymus didžiausia bausme skiriama nužudyti, kalėti sunkiajame kalėjime“²⁵. Nusikaltimu laikyta veika, už kurią bausta paprastuoju kalėjimu, o nusižengimas – nusikalstama veika, baustina areštu arba bauda. Už kėsiniamsi padaryti didįjį nusikaltimą bausta visada, už nusikaltimą – tik įstatyme nurodytais atvejais, o už pasikėsinimą padaryti nusižengimą nebuvo baudžiama²⁶. Bausme buvo laikoma sankcija už padarytą nusikaltimą, kuri galėjo būti mirties bausmė, sunkiųjų darbų kalėjimas, paprastasis kalėjimas, areštas ir pinigine bauda.

Pirmojoje Lietuvos Respublikoje sąvoka „politiniai nusikaltimai“ ar „politiniai nusikaltėliai“ teisės šaltiniuose buvo fiksuoti negausiai²⁷. Oficialiojoje sąvokos vartojimo kultūroje yra jos aiškinimo versijų. Pavyzdžiui, tarpukario Lietuvos baudžiamosios teisės specialistas profesorius Vladas Stankevičius baudžiamosios teisės vadovelyje politinius nusikaltimus mini tik siedamas su ekstradicija²⁸,

²¹ Kaip teigia teisės istorikas M. Maksimaitis: „Pačioje Rusijoje, tiesa, kodeksas laikytas pernelyg liberaliu ir neaitinkančiu rusų nacionalinio charakterio, todėl 1906 metais įsigaliojo tik tie jo skyriai, kurie buvo skirti valstybiniam ir religiniam nusikaltimams. Tuo tarpu pagrindinės kodekso dalies įvedimas liko atidėtas, o jo tekstas viešai net nebuvo paskelbtas“. MAKSIMAITIS, M. *Lietuvos teisės šaltiniai 1918–1940 metais*. Vilnius, 2001, p. 55.

²² MAKSIMAITIS, M. Rusijos teisės šaltiniai Lietuvoje 1918–1940 m. *Jurisprudencija*, 2012, nr. 19(2), p. 410.

²³ „Baudžiamuoju kodeksu“ buvo įvardijama tik pirmuosiuose Lietuvos įstatymuose – 1919 m. sausio 16 d. išleistame Laikinajame Lietuvos teismų ir jų darbo sutvarkymo įstatyme ir tų pačių metų Baudžiamąjo kodekso papildyme. 1919 m. lapkričio 24 d. paskelbtame įstatyme apie Lietuvos piliečius, įstojuosius į Bermonto ir Virgoličo ginkluotus būrius, ir vėlesniuose įstatymuose, kodekso vertimuose į lietuvių kalbą jis jau vadinamas Baudžiamuoju statutu. ANDRIULIS V., *et. al. Lietuvos teisės istorija*. Vilnius, 2002, p. 405.

²⁴ Didžiųjų nusikaltimų sąvoka vartota originaliaime lietuviškai išverstame Baudžiamajame statute, dabar tai atitiktų sunkų nusikaltimą. Siekiant istorinio autentiškumo ir tikslumo šiame darbe stengiamasi vartoti originalius tarpukario Lietuvos teisinius ir kitus terminus.

²⁵ Baudžiamasis statusas su papildomaisiais baudžiamaisiais įstatymais ir komentarais, sudarytais iš Rusijos Senato ir Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo sprendimų bei kitų aiškinimų. Kaunas: D. Gutmano knygynas, 1934, 3 str.

²⁶ VANSEVIČIUS S. *Lietuvos baudžiamoji teisė ir procesas 1919–1940 metais: mokomoji priemonė*. Vilnius, 1996, p. 11–12.

²⁷ Politinių įstatymų terminas, iš kurio galima suprasti, kad kalbama apie politinius nusikaltimus, buvo fiksuotas 1920 m. Amnestijoje: „Atleisti nuo teismo ir bausmės tuos, kurie iki paskelbus šį įstatymą yra nusikaltę politikos, tikybos ir spaudos įstatymams“. Amnestijos įstatymas. *Vyriausybės žinios*, 1920 05 28, nr. 35–397. 1922 m. Amnestijos įstatyme fiksuojamas ir politinių nusikaltėlių terminas: „Atleisti nuo teismo ir bausmės politinius nusikaltėlius, kurie yra padarę nusikalstamą darbą ligi 1922 m. rugpjūčio mėn. 1 d. ir yra teismo nusmerkti arba bus nusmerkti, einant Baudžiamąjo Statuto ketvirtojo skyriaus straipsniais ir 123, 126, 129 p. 1, 130 p. 1 ir 131 str. str., jo papildymo ir pakeitimo p. 1–8, karo teismo įstatų § 12 p. 14“. Amnestijos įstatymas. *Vyriausybės žinios*, 1922 09 21, nr. 107–831.

²⁸ Ekstradicija (lot. *ex* – iš, nuo, už ribų + lot. *tradition* – perdavimas), asmens, įtariamo kaltinamo padarius nusikaltimą ar nuteisto kitoje valstybėje, perdavimas kitai valstybei jos prašymu tam, kad jis būtų teisiamas prašančioje valstybėje ar ten atliktų jam paskirtą bausmę; viena seniausių valstybių teisinio bendradarbiavimo formų. NEVERA, A. *Ekstradicija. Iš Visuotinė lietuvių enciklopedija*. T. V. Vilnius, 2004, p. 398, 411.

pabrėždamas politinių nusikaltėlių neišdavimo prašančiajai valstybei principą²⁹. Čia, remdamasis specialiąja BS dalimi³⁰, jis skiria valstybinius nusikaltimus, kurie, kaip galima spėti, ir yra laikomi politiniais. Vėliau, 1934 m. jis rašys: „Susikūrus Lietuvos valdžiai, vienas pirmųjų žingsnių buvo B. S. įvedimas (L. V. Ž. 2–3 nr.). Jame buvo panaikinta visas trečias skyrius (apie maištą) ir kai kurie §§, panaikinta mirties bausmė ir sutrumpinta laisvės atėmimo bausmių sistema. Tačiau greit atsirado reikalo nustatyti bausmes už didžiuosius politinius nusikaltimus, ir 1920 buvo paskelbtas B. S. papildymo ir pakeitimo įstatymas, kuris numatė bausmes už ginkluotą sukilimą ir artimus jam nusikaltimus.“³¹

Minėtas teisininkas, remdamasis to meto Europos šalių baudžiamaisiais kodeksais, išskyrė bendras valstybinių nusikaltimų grupes: 1. Maištą arba sukilimą; 2. Išdavimą³²; 3. *Crimen laesae maiestatis*³³ monarchinėse valstybėse; 4. Nusikaltimus konstitucijai arba įstatymų leidžiamosios institucijoms, jų nariams ir rinkėjams; 5. Nusikaltimus draugiškoms valstybėms³⁴.

Originaliame Rusijos imperijos 1903 m. Baudžiamajame kodekse skiriamos trys valstybinių nusikaltimų grupės: 1. Maištas prieš aukščiausiąją valdžią ir nusikalstamuosius darbus prieš imperatoriaus asmenį ir jo šeimą; 2. Valstybės išdavimas; 3. Sąmyšis. Lietuvoje 1919 m. sausio 16 d. įstatymu, įvedančiu Rusijos imperijos 1903 m. Baudžiamąjį kodeksą, kaip minėta, buvo panaikinta visa pirmoji politinių nusikaltimų grupė, numatanti bausmes už maištą ir nusikalstamas veikas prieš valdovą. Vis dėlto jau greitai dėl nepriklausomybės kovų ir padidėjusios grėsmės jaunai Lietuvos valstybei maišto nusikaltimai buvo apibrėžti pirmiausiai Ypatinguosiuose valstybės apsaugos įstatuose (toliau – YVAĮ), o vėliau ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo statuto (BS) papildymo ir pakeitimo įstatyme³⁵.

Reikia pasakyti, kad šiame darbe daroma prielaida, kad Lietuvos baudžiamajai tradicijai nėra būdinga V. Stankevičiaus išskirta nusikaltimų draugiškoms valstybėms rūšis. BS 135 straipsnyje numatyta: „Kas nusikalto pasikėsinęs, (Lietuvoje) bebūdamas, smurtu nuversti (Lietuvai) palankios valstybės vyriausybę arba smurtu pakeisti esamą joje valdymą, daręs rengiamų tiems tikslams pasiekti veiksmų,

²⁹ STANKEVIČIUS, V. Baudžiamoji teisė: paskaitos. Kaunas, 1925, p. 22.

³⁰ BS ypatingoji dalis buvo sąlygiškai suskirstyta į nusikaltimus visuomenei, asmeniui ir nuosavybei. Valstybiniai nusikaltimai buvo priskiriami pirmajai – nusikaltimų visuomenei daliai. ANDRIULIS, V. et al. Lietuvos <...>, p. 413.

³¹ STANKEVIČIUS, V. Baudžia – Baudžiamasis statutas – Baudžiamoji teisė – Bausmė. Kaunas, 1934, p. 3–4.

³² V. Stankevičius vartoja *išdavimo* sąvoką, ji dabartiniame Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse (117 str.) pakeista *išdavystės* sąvoka. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 117 straipsnis [interaktyvus. Žiūrėta 2016 04 13]. Prieiga per internetą: <<http://www.infolex.lt/ta/66150:str117>>. Lituaniščių nuomone, abu variantai yra taisyklingi, todėl ir šiame darbe bus vartojami kaip sinonimai. Išdavimas; išdavystė. Lietuvių kalbos institutas. Lietuvių kalbos žodynas [interaktyvus. Žiūrėta 2016 04 13]. Prieiga per internetą: <<http://lkz.lt/startas.htm>>.

³³ *Crimen laesae maiestatis* – lot. valdovo didybės įžeidimas, nusikaltimas prieš monarchą.

³⁴ STANKEVIČIUS, V. Baudžiamoji <...>, p. 234.

³⁵ Nors politinės žmogžudystės ir nėra šios publikacijos objektas, tačiau paminėtina, kad 1925 m. birželio 20 d. buvo priimtas Baudžiamojo statuto pakeitimo įstatymas, kuriame sugrąžinta bausmė už svarbiausių valdžios atstovų nužudymą: „99 straipsnis. Kas nusikalto, nužudęs Respublikos Prezidentą, Seimo atstovą, Ministrų Kabineto narį, Valstybės Kontrolierių ar Vyriausiąjį Kariuomenės Vadą, tas baudžiamas mirtimi. Ta pačia bausme baudžiamas tas, kuris yra nužudęs valstybės tarnautoją, einantį pareigas arba dėl jų ėjimo. 100 straipsnis. Kas nusikalto dalyvavęs sąjungoje, susidariusioje įvykdyti sunkiajam nusikaltimui, nurodytam 99 str., tas baudžiamas kalėti sunkiajame kalėjime ligi gyvos galvos. Kas nusikalto įkalbinėjęs sudaryti tokią sąjungą ar dalyvauti joje, nors ji ir nebūtų susidariusi, tas baudžiamas kalėti sunkiajame kalėjime ne ilgiau kaip 8 metus.“ JURGUTIS, V. Mirties <...>, p. 163; Baudžiamojo statuto pakeitimas. *Vyriausybės žinios*, 1925 06 26, nr. 196-1331. Svarbu paminėti, kad kartu buvo papildytas ir BS 453 straipsnis, kuriame numatyta, kad žmogaus nužudymas politikos tikslais yra baudžiamas mirtimi. Reikia pažymėti, kad abiem atvejais mirties bausmė buvo numatyta absoliučiai apibrėžtos bausmės forma, nepalikant galimybės paskirti švelnesnę bausmę. KLIMKA, A. Mirties <...>, p. 121. Vis dėlto ilgai šie straipsniai Baudžiamajame statute neužsibuvo. Kilus diskusijų tiek tarp advokatų, tiek valdančiųjų ar tikrai valstybės vadovų gyvybė yra vertingesnė už paprastų piliečių, įstatymas buvo panaikintas 1926 m. liepos 9 d. ČERNEVIČIŪTĖ, S.; KAUBRYŠ, S. *Kartuvių* <...>, p. 48–50; Baudžiamojo statuto pakeitimas. *Vyriausybės žinios*, 1926 07 31, nr. 232-1512.

dalyvavęs susidariusioje tais pačiais tikslais bendrijoje, jei tokie darbai pagal susitarimą su ta valstybe yra baustini, tas baudžiamas kalėti [tvirtovės] kalėjime.³⁶ Vis dėlto būtina pripažinti, kad maišto sąvoka tarpukario Lietuvos teisėje yra ganėtinai siaura – tik ginkluotas sukilimas. Todėl būtų nesuprantama, kad už minėtą nusikaltimą svetimoje valstybėje būtų baudžiama, o už pačią Lietuvos valstybei padarytus tokius pačius nusikaltimus – ne³⁷.

Politinių nusikaltimų definicija tarpukario Lietuvoje sulaukė įvairių interpretacinių išvalgų. 1936 m. vieną iš jų pateikė ir diplomuotas teisininkas Valstybės Tarybos referentas atsargos majoras Juozas Tomkus: „Politinis nusikaltimas yra lygus nusikaltimui valstybei, vadinasi, tokiam, kuriuo įžeidžiamasis ir baudžiamųjų įstatymų saugojamasis gėris yra politiniai valstybėje įsikūnijusios visuomenės gėris. Vadinasi, ne paskiro asmens ar tam tikrai susigrupavusių valstybėje ir teisiniai pripažintų paskirų asmenų grupių gėris, bet valstybės politinės santvarkos buvimo ir jos funkcijų fakte glūdįs visuomeninis gėris, kaip teisinė socialinė vertybė.“³⁸ Taigi J. Tomkus politinius nusikaltimus tiesiogiai siejo su valstybe ir jos formaliomis ir materialinėmis vertybėmis.

1938 m. politinių nusikaltimų apibrėžimą iš dalies išplėtė valstybės saugumo policijos viršininkas F. Bortkevičius: „Politiniais nusikaltimais vadiname visus tuos nusikaltimus, kurie yra nukreipti prieš valstybės saugumą. Turint galvoje, kad valstybę sudaro trys pagrindiniai elementai, būtent: tam tikras teritorijos plotas, gyvenantieji tame plote gyventojai ir valdžia, politiniais nusikaltimais galima pavadinti visi tie nusikaltimai, kurie yra nukreipti prieš valstybės teritoriją, gyventojus arba tautą ir valdžią.“³⁹ Vis dėlto priimtina galima teigti esant tik pirmąją F. Bortkevičiaus apibrėžimo dalį, kurioje politiniais nusikaltimais įvardijamos nusikalstamos veikos prieš valstybės saugumą. Atsižvelgiant į jo pateiktus valstybės elementus, politiniais nusikaltimais būtų galima apibrėžti visus nusikaltimus, todėl kai kuriuos nusikaltimus vertėtų skirti kaip mišriuosius arba artimus valstybiniais nusikaltimams. Pavyzdžiui, V. Stankevičiaus nuomone, pasipriešinimas valdžiai savo aukštesnėmis formomis siejamas su maišto ir sąmyšio politiniais nusikaltimais, tačiau skiriasi tuo, kad pasipriešinimas yra prieš tam tikrus valdžios organus be tikslo nuversti esamą valdžią⁴⁰.

1935 m. J. Byla teigė, kad nusikalstami darbai prieš valstybės saugumą įstatymuose nebuvo tiksliai įvardyti. Tuomet Vyriausiasis Tribunolas išaiškino, kad iš BS ketvirtojo „Apie valstybės įžeidimą“ ir penktojo „Apie sąmyšį“ skyrių galima aiškiai suprasti, kas yra nusikaltimai prieš valstybės saugumą⁴¹. Todėl, manytina, kad nusikaltimai įstatymų leidybos įstaigoms, kurie yra apibrėžti 1919 m. Rinkimų laisvės apdraudimo įstatymu⁴², taip pat neatitinka valstybinio, kartu politinio nusikaltimo sampratos tarpukario Lietuvoje.

Toliau bus tiriami gryniesi politiniai nusikaltimai, teisės literatūroje dažnai vadinami valstybiniais arba didžiais nusikaltimais. Jų tipologizacijos pagrindu laikysime Lietuvos baudžiamojoje teisėje susiklosčiusį bendrąjį valstybinių nusikaltimų skirstymą pagal Baudžiamąjį statutą, kuris, autorės nuomone, labiausiai atitinka politinio nusikaltimo sampratą Pirmojoje Lietuvos Respublikoje. Į kla-

³⁶ Baudžiamasis statutas <...>, 135 str.

³⁷ STANKEVIČIUS, V. Baudžiamoji <...>, p. 233. Mūsų žiniomis, tokių nusikaltimų atvejų Lietuvos teismų veikloje nebuvo fiksuota, nors tam prielaidų, matyt, būta. Tą liudija Užsienio reikalų ministerijos susitarimas su Latvija dėl „Baudžiamojo statuto 135 str. numatytų nusikaltimų baudimo savitarpumo pagrindais.“ 1930 01 30 nr. 1868 Aplinkraštis Teisingumo ministerijai. *Vyriausiojo Tribunolo 1924–1933 metų visuotinių susirinkimų nutarimų rinkinys*. Kaunas, 1934, p. 333.

³⁸ TOMKUS, J. Politiniai nusikaltimai šių dienų baudžiamojoje teisėje. *Kriminalistikos žinynas*, 1936, nr. 10, p. 153.

³⁹ BORTKEVIČIUS, F. Politiniai nusikaltimai ir jų atsiradimo priežastys. Iš *Kova su piktu radijo bangomis*. Kaunas, 1938, p. 106.

⁴⁰ STANKEVIČIUS V. Baudžiamoji <...>, p. 244.

⁴¹ BYLA, J. Teisimas nusik. darbų prieš Valstybės saugumą. *Teisė*, 1935, nr. 29, p. 61–62.

⁴² Rinkimų laisvės apdraudimo įstatymas. *Vyriausybės žinios*, 1919 12 02, nr. 16-196.

sifikaciją taip pat įtraukti kiti nusikaltimai valstybės saugumui, apibrėžti ne tik BS skyriuose ir jo pakeitimuose, bet ir kituose baudžiamuosiuose įstatymuose.

2. Maištas

Maištu bendruoju požiūriu tarpukario Lietuvoje buvo laikytas smurtinis pasikėsinimas į valstybės valdymo tvarką⁴³. Kaip jau minėta pirmame darbo skyriuje, 1919 m. įvedus carinės Rusijos baudžiamąjį kodeksą Lietuvoje, iš jo buvo pašalinti visi maišto nusikaltimai.

Tebetrunkančios Nepriklausomybės kovos, kartu kilusi didelė grėsmė valstybės saugumui paskatino užpildyti šią spragą. 1919 m. pradžioje besiveržiant Raudonajai armijai į Lietuvą, tam tikrose Lietuvos teritorijos dalyse buvo įvesta karo padėtis⁴⁴ tų pačių metų vasario 10 d. ir 13 d., o spalio 9 d. visoje Lietuvoje. 1919 m. kovo 5 d. paskelbti YVAĮ. Kaip teigia teisės istorikas M. Maksimaitis, 1919–1940 m. birželio mėn. nepaprastoji padėtis visoje Lietuvos teritorijoje buvo įvesta 74 proc. viso aptariamo laiko, o dalyje teritorijos 24 proc. ir tik 2 proc. šio periodo nebuvo paskelbta jokia ypatingoji padėtis⁴⁵. Turint omenyje tik nepaprastą padėtį, tai net 93 proc. laiko buvo įvesta karo padėtis, o 7 proc. sustiprintos apsaugos metas, kuris buvo paskelbtas tik paskutiniais Pirmosios Lietuvos Respublikos metais⁴⁶.

Remiantis YVAĮ 14 straipsniu su nuorodomis į BS buvo sugrąžintas ir maišto nusikaltimų baudimas bei sugriežtintos bausmės už kitus politinius nusikaltimus⁴⁷. Jau 1919 m. balandžio 4 d. YVAĮ buvo pakoreguoti ir paskelbta nauja redakcija, 14 straipsnis taip pat pataisytas, neliko nuorodų į Baudžiamąjį kodeksą⁴⁸. YVAĮ numatyta, kad daugelį politinių bylų apskritai nagrinės ypatingieji (kariniai teismai) – Kariuomenės teismas ir karo lauko teismai ir tik nedaug jų pavesta nagrinėti bendrosios kompetencijos (civiliniams) – apygardos teismams⁴⁹.

Kariuomenės teismas buvo nuolatinė karinių teismų institucija, jame gynyba vyko bendrąja tvarka, išskyrus kariškių bylas, kur gynėjai galėjo būti tik karininkai ar atsargos kariai⁵⁰. Į Vyriausiąjį Tribunalą šio teismo nuteistieji galėjo kreiptis kaip į apeliacinę ir kasacinę instanciją iki 1928 m., vėliau tik kaip į kasacinę⁵¹. Ypatinguosiuose – karo lauko teismuose tvarka buvo kitokia – juose teisiamasis neturėjo gynėjo, o nuosprendis buvo galutinis ir neskundžiamas, tačiau pastarąjį turėjo patvirtinti teismą sudaręs viršininkas, jam to neatlikus – kariuomenės vadas ar krašto apsaugos ministras. Nuosprendis galėjo būti panaikintas, patvirtintas arba bausmė sumažinta. Nuosprendį panaikinus, bylą nagrinėjo Kariuomenės teismas, o bausmę patvirtinus buvo galima prašyti prezidento malonės⁵².

Kariniai teismai nebuvo vieninteliai, nagrinėję politinių nusikaltimų bylas. Remiantis 1933 m. liepos 11 d. paskelbtu naujuoju Teismų santvarkos įstatymu sukurta nauja institucija – Apeliaciniai rūmai. Šio įstatymo 19 straipsnyje numatyta: „Apeliaciniai Rūmai yra teismas baudžiamosioms byloms

⁴³ JAKOBAS, A. Baudžiamosios <...>, p. 26.

⁴⁴ Lietuvos įstatymuose buvo numatytos dvi nepaprastosios padėties rūšys: „karo stovis“, kuriuo rūpinosi kariškiai, ir „sustiprinta apsauga“, kuria įgyvendino civiliai apskričių viršininkai ir policija. KUODYS, M. *Karo padėties režimas Lietuvos respublikoje 1919–1940 m.*: daktaro disertacija. Humanitariniai mokslai, istorija (05 H). Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2009, p. 27.

⁴⁵ MAKSIMAITIS, M. Ypatingieji įstatymai buržuazinės Lietuvos teisės sistemoje. *Teisė*, 1985, t. 20, p. 122.

⁴⁶ *Ibid.*, p. 124.

⁴⁷ Ypatingi valstybės apsaugos įstatai. *Laikinosios Vyriausybės Žinios*, 1919 03 05, nr. 4-42.

⁴⁸ Ypatingi valstybės apsaugos įstatai. *Laikinosios Vyriausybės Žinios*, 1919 04 04, nr. 5-55.

⁴⁹ APANAVIČIUS, M. Buržuazinės Lietuvos karinių teismų klasinė prigimtis (1926–1940). *Lietuvos TSR Aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Teisė*, 1965, t. 5, p. 157.

⁵⁰ DVARECKAS, S. *Lietuvos teismai 1918–1940 metais: mokomoji priemonė*. Vilnius, 1997, p. 24.

⁵¹ APANAVIČIUS, M. Kariniai <...>, p. 129.

⁵² ČERNEVIČIŪTĖ, S.; KAUBRYŠ, S. *Kartuvių kilpa, kulka ir dujų kamera: mirties bausmė Lietuvoje 1918–1940 m.* Vilnius, 2014, p. 91.

dėl nusikalstamųjų darbų, padarytų valstybės teritorijoje arba užsienyje prieš valstybės saugumą.⁵³ Apeliaciniai rūmai tapo pirmąja instancija visoms minėtos nusikaltimų rūšies byloms. Vis dėlto dalis politinių nusikaltimų bylų ir toliau liko Kariuomenės teismo kompetencija, laikantis YVAĮ⁵⁴. Teisinių taip pat svarstyta, ar šios rūšies bylose Apeliacinių rūmų sprendimai pagal Tautai ir Valstybei saugoti įstatymą Vyriausiajam Tribunolui skundžiami apeliacijos ar kasacijos tvarka. J. Byla teigė, kad Vyriausiasis Tribunolas, būdamas kasacine instancija, galėjo išimtinai spręsti apeliacines nusikaltimų valstybės saugumui bylas, todėl Tribunolas turėtų būti ir šių bylų apeliacinė instancija⁵⁵. Vis dėlto Vyriausiojo Tribunolo visuotiniame susirinkime prieita prie priešingos nuomonės ir išaiškinta, kad visi Apeliacinių rūmų sprendimai, įskaitant ir dėl nusikaltimų prieš valstybės saugumą, skundžiami kasacine tvarka⁵⁶.

Prie maišto nusikaltimus apibrėžiančių įstatymų priskirtinas ir 1934 m. vasario 6 d. priimtas itin platus (38 straipsnių) Tautai ir valstybei saugoti įstatymas: „Šis įstatymas papildo veikiančiuosius įstatymus, kuriais baudžiami nusikalstamieji darbai prieš valstybės saugumą.“⁵⁷ Jame numatyta įvairių, nevisiškai apibrėžtų nusikaltimų sudėčių⁵⁸: be Lietuvos valstybės ženklo, vėliavos negerbimo ir pan. nusikaltimų, daugiausiai įstatyme skirta dėmesio Lietuvos valstybės saugumui: pradendant maišto kėlimu, agitacija ir propaganda, dalyvavimu organizacijų, kenkiančių valstybės interesams, veikloje, baigiant nelegaliu bendradarbiavimu su svetimos valstybės institucijomis, priklausymu jų organizacijoms ir t. t. Šis įstatymas buvo tapęs vienu iš įrankių susidoroti su Klaipėdos krašto nacių veikla⁵⁹.

Svarbu paminėti 1936 m. gegužės 7 d. bręstant Suvalkijos ūkininkų neramumams priimtą naują YVAĮ pakeitimą. Mums svarbus 10 punkto papildymas: „ypatingais atsitikimais krašto saugumui bei rimčiai išlaikyti Krašto Apsaugos Ministeris, susitaręs su Vidaus Reikalų Ministeriu, gali atiduoti bylą spręsti kariniam teismui ir dėl tokių nusikalstamųjų darbų, kurie šiam paragrafe nenurodyti.“⁶⁰ Reikia pripažinti, kad sąvoką „ypatingais atsitikimais“ buvo galima traktuoti itin plačiai, o tai lėmė administracinių organų galimybes kriminalizuoti įvairias veikas, teoriškai kenkiančias valstybės saugumui ir rimčiai, ir jas padariusius asmenis teisti kariniame teisme, kur grėšė ir mirties bausmė⁶¹.

1920 m. vasario mėn. Ministrų kabineto posėdžiuose svarstytas karo padėties panaikinimas, todėl spręstas ir YVAĮ apibrėžtų politinių nusikaltimų ir mirties bausmės likimas, tartasi, kuriuos YVAĮ punktus reikėtų perkelti ir jais papildyti Baudžiamąjį statutą. Krašto apsaugos ministro padėjėjas majoras A. Merkys siūlė už ginkluotą sukilimą prieš Lietuvos valstybę skirti ir mirties bausmę⁶², o ji civiliniuose įstatymuose buvo panaikinta. Užvirus diskusijai dėl mirties bausmės reikalingumo ir atsižvelgiant į nepaprastą aplinkybę (neseniai pasibaigusias kovas su nepriklausomybės priešais) nuspręsta, kad pasikėsinimas į valstybę gali įvykti. Mirties bausmė už maišto nusikaltimą buvo perkelta į BS

⁵³ Teismų santvarkos įstatymas. *Vyriausybės žinios*, 1933 07 11, nr. 419-2900.

⁵⁴ 1933 m. lapkričio 16 d. Vyriausiojo Tribunolo visuotinio susirinkimo posėdžio nutarimas Meros Zelmanavičiūtės baudžiamosioje byloje. *Vyriausiojo Tribunolo visuotinių susirinkimų nutarimai pradedant 1933 m. rugsėjo mėn. 15 d. Kaunas*, 1938, p. 6.

⁵⁵ BYLA, J. Teisimas <...>, p. 66.

⁵⁶ 1935 m. vasario 15 d. Vyriausiojo Tribunolo visuotinio susirinkimo posėdžio nutarimas dėl klausimo „ar Apeliacinių Rūmų sprendimai bylose, numatytose „Tautai ir Valstybei saugoti įstatymu“, skundžiami apeliacijos ar kasacijos tvarka. *Vyriausiojo Tribunolo visuotinių susirinkimų nutarimai pradedant 1933 m. rugsėjo mėn. 15 d. Kaunas*, 1938, p. 127.

⁵⁷ Tautai ir valstybei saugoti įstatymas. *Vyriausybės žinios*, 1934 02 06, nr. 437-3044.

⁵⁸ MAKSIMAITIS, M.; VANSEVIČIUS, S. *Lietuvos <...>*, p. 208.

⁵⁹ Apie nacių veiklą 4 deš. Klaipėdos krašte pačiau žr.: JAKUBAVIČIENĖ, I. Ar pagrįstai Lietuvoje vokiečių Kulturerbandas buvo Valstybės saugumo institucijų akiratyje 1933–1940? *Istorija*, 2010, t. 78, p. 34–46.

⁶⁰ Ypatingų valstybės apsaugos įstatų pakeitimas. *Vyriausybės žinios*, 1936 05 07, nr. 532-3698.

⁶¹ KLIMKA, A. Mirties <...>, p. 118.

⁶² ČERNEVIČIŪTĖ, S.; KAUBRYS, S. *Kartuvių <...>*, p. 47.

papildymo ir pakeitimo įstatymą. Čia perkelta ir daugelis YVAĮ 14 straipsnyje numatytų nusikalstamų veikų sudėčių⁶³. Šis pakeitimas leido mirties bausmę taikyti ne tik karo padėties laikotarpiu⁶⁴. 1920 m. kovo 4 d. BS papildymo ir pakeitimo įstatymo pirmame straipsnyje apibūdintas lietuviškasis maišto supratimas: „Už ginkluotą sukilimą: a) atimti Lietuvai nepriklausomybę, b) Lietuvos teritorijos daliai atplėšti, c) sudaryti su kitomis valstybėmis ryšiams, kurie įžeidžia Lietuvos suverenumą, d) nuversti konstitucijos keliu įvestai tvarkai ir valdžiai, nusikaltusieji baudžiami mirties bausme.“⁶⁵

Griežtai buvo baudžiama ne tik už ginkluotą sukilimą, bet ir pasikėsinimą (pagal BS 49 straipsnį⁶⁶ ir BS pakeitimo 2 straipsnį) ir rengimąsi padaryti maištą (BS 50 straipsnį⁶⁷ ir BS pakeitimo 3 straipsnį). Už maišto nusikaltimą buvo galima sulaukti mirties bausmės, už pasikėsinimą – sunkių darbų kalėjimo iki mirties bausmės, o už rengimąsi bausta sunkių darbų kalėjimu. Papildomai už minėtus maišto, pasikėsinimo ir rengimosi nusikaltimus nuteistųjų turtas buvo konfiskuojamas⁶⁸.

Šio įstatymo 12 straipsnyje taip pat buvo numatyta, kad maišto ir su juo susiję nusikalstami darbai (1–4 straipsniai) bus sprendžiami Kariuomenės arba karo teisme. Šis nutarimas panaikintas 1926 m. birželio 17 d. priimtu Karo stovio panaikinimo įstatymu⁶⁹. Tai reiškė, kad teisiamieji už maišto nusikaltimą buvo perduodami nebe specialiesiems kariniams, o bendrosios kompetencijos (civiliniams) teismams.

Svarbu atkreipti dėmesį, kad ginkluoto sukilimo sąvoka buvo gana siaura. Pirmiausiai būtina apsiginklavimo sąlyga, taigi nusikaltėliai privalėjo turėti ginklą kaip priemonę sukilimui įvykdyti. Tam, kad pats sukilimas būtų laikomas vykdomu, o ne tik pasikėsinimu, ginklai turėjo būti bent kartą panaudoti prieš valdžios institucijas. Anot teisininko V. Stankevičiaus, „Sukilimas yra viešas neriboto dalyvių skaičiaus prieš valdžią veiksmas. Sukilimo sąvoka neapima: slaptosios teroristų akcijos; „nuvertimo rūmų“ (dvorcovij perevorot), kuris yra atliekamas nedidelio tam tikrų žmonių būrelio; „coup d’etat“, kurį daro valdžios atstovai, nuversdami pavestą jiems saugoti konstituciją.“⁷⁰ Taigi ir pačia sukilimo sąvoka apibrėžtas tik ganėtinai siauras nusikaltimas.

Svarbu paminėti, kad maišto apibrėžimas išsiplėtė 1934 m. Tautai ir valstybei saugoti įstatymo 14 str. skelbiama: „Kas kelia maištą ar kitokį pavojingą valstybei nutarimą, tas yra baudžiamas paprastuoju kalėjimu arba sunkių darbų kalėjimu.“⁷¹ Nors minėtame straipsnyje apibrėžtas nusikaltimas priskirtinas kurstymo nusikaltimų grupei, tačiau jame, kaip nustatė Vyriausiasis Tribunolas šalia ginkluoto maišto (sukilimo) atsiranda lengvesnė jo forma – neginkluotas maištas⁷².

⁶³ 1920 02 15 Ministrų Kabineto posėdis. LCVA, f. 923, ap. 1, b. 86, l. 62–63.

⁶⁴ Mirties bausmė buvo panaikinta 1920 m. birželio 12 d. paskelbtoje Laikinojoje Lietuvos valstybės Konstitucijoje. 1920 m. vasario 25 d. BS papildymo ir pakeitimo įstatymas kaip prieštaraujantis Konstitucijai nustojo galioti. MAKSI-MAITIS, M. Teisėtumo krizės atspindys buržuazinės Lietuvos teisinėse normose. *Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Teisė, t. XV, I sąsiuvinis*, 1980, p. 58.

⁶⁵ Baudžiamojo statuto papildymas ir pakeitimas. *Laikinosios vyriausybės žinios*, 1920 03 04, nr. 20-243.

⁶⁶ „(1) Veiksmas, kuriuo pradama vykdyti nusikalstamasis darbas, kaltininko norėtas padaryti ir nepabaigtas dėl aplinkybės, kur neparėjo nuo kaltininko valios, laikomas pasikėsinimu. (2) Pasikėsinimas padaryti didįjį nusikaltimą, o tais atvejais, kurie ypatingai įstatymų nurodyti, ir šiaip nusikaltimą – baudžiamas, bet bausmės, kurios įstatymo yra nustatytos už šiuos nusikalstamuosius darbus, lengvinamos 53 straipsniu nustatytas taisykles.“ *Baudžiamasis statutas* <...>, 49 str.

⁶⁷ „(1) Įsigijimas arba pritaikinimas priemonės nusikalstamajam tyčios darbui vykdyti yra laikomas pasirengimu. (2) Pasirengimas yra baudžiamas tais atvejais, kurie įstatymo atskirai nurodyti, ir jei, be to, dar jis buvo sustabdytas dėl aplinkybės, kuri neparėjo nuo kaltininko valios.“ *Baudžiamasis statutas* <...>, 50 str.

⁶⁸ JAKOBAS, A. Baudžiamosios <...>, p. 26.

⁶⁹ Karo stovio panaikinimo įstatymas. *Vyriausybės žinios*, 1926 07 02, nr. 229-1489.

⁷⁰ STANKEVIČIUS, V. Baudžiamoji <...>, p. 228.

⁷¹ Tautai ir valstybei saugoti įstatymas. *Vyriausybės žinios*, 1934 02 06, nr. 437-3044, 14 str.

⁷² 1937 m. vasario 10 d. Vyriausiojo Tribunolo visuotinio susirinkimo posėdžio nutarimas dėl Baudžiamojo Statuto 129 ir 130 str. maišto sampratos. *Vyriausiojo Tribunolo visuotinių susirinkimų nutarimai pradedant 1933 m. rugsėjo 15 d. Kaunas*, 1938, p. 241.

Maišto nusikaltimams pagal turinį priskirtini ir 1929 m. birželio 25 d. Organizacijų, sudarytų okupuotoje Lietuvoje ar svetimose valstybėse, dalyviams ir jų padėjėjams bausti įstatyme apibrėžiami nusikaltimai: „1 straipsnis. Kas dalyvauja sudarytose okupuotoje Lietuvoje ar svetimose valstybėse organizacijose, kurių tikslas yra sujungti Lietuvą arba jos dalį su kita valstybe, arba nuversti esamąją valdžią, arba padaryti Lietuvos valstybėje suirutę, – baudžiamas mirtimi. 2 straipsnis. Kas nurodytiems tikslams pasiekti ruošia teroristišką aktą, arba kėsina jį įvykdyti, arba įvykdo jį prieš valdžios narį ar valstybės tarnautoją, – baudžiamas mirtimi. 3 straipsnis. Kas kursto prisidėti prie nurodytų organizacijų arba jų tikslams pasiekti padeda bet koku darbu, arba platina, laiko ar gabena iš okupuotos Lietuvos ar užsienio tų organizacijų literatūrą, – baudžiamas sunkiųjų darbų kalėjimu arba mirtimi. 4 straipsnis. Kas sužinojęs §§ 1–3 nurodytus nusikaltėlius, nepraneša apie juos policijai arba prokuratūrai – baudžiamas paprastuoju arba sunkiųjų darbų kalėjimu. 5 straipsnis. Šiame įstatyme nurodytų nusikaltimų bylas karo stovio metu sprendžia karo lauko teismas, išskyrus § 4 numatytų nusikaltimų bylas, kurias sprendžia kariuomenės teismas. 6 straipsnis. § 1 nurodytų organizacijų dalyviai, kurie per 1 mėnesį nuo šio įstatymo paskelbimo dienos, jeigu jie gyvena Lietuvoje, arba per 3 mėnesius, jeigu jie gyvena kitur, – išeis iš tų organizacijų ir praneš apie jas policijai arba prokuratūrai, – nuo baudsmės atleidžiami.“⁷³ Šis įstatymas buvo pakoreguotas 1929 m. lapkričio 13 d., pakeičiant 5 įstatymo straipsnį. Jame nurodyta, kad įstatyme apibrėžtų nusikaltimų bylas karo padėties metu nagrinės kariuomenės teismas arba karo lauko teismas⁷⁴. Minėtas įstatymas buvo priimtas dėl 1927 m. nepavykusio pučo dalyvių, pabėgusių į Lenkijos okupuotą Lietuvos teritoriją, plečiamos antivyriausybinių veiklos⁷⁵.

Apibendrinant reikia pasakyti, kad visi padariusieji maišto ir su juo susijusius nusikaltimus buvo baudžiami pagal nuolatinis BS ir jo pakeitimo straipsnius, Organizacijų, sudarytų okupuotoje Lietuvoje ar svetimose valstybėse, dalyviams ir jų padėjėjams bausti įstatymą, karo padėties laikotarpiu galiojusius YVAĮ ir Tautai ir valstybei saugoti įstatymą. Karo padėtis, trukusi beveik visą Pirmosios Lietuvos Respublikos periodą, lėmė itin griežtas bausmes už maišto ir kitus politinius nusikaltimus.

3. Valstybės išdavystė

Valstybės išdavimu bendroju atžvilgiu laikomas valstybės išorinės nepriklausomybės, rimties ir jos padėties tarp kitų valstybių laužymas. Senovėje analizuojami nusikaltimai buvo siejami tik su savo valstybės išdavimu, tačiau tarpukario Europoje išskiriamos nusikalstamos veikos, susijusios su valstybės išdavyste, kurių subjektas gali būti tiek valstybės pilietis, tiek svetimšalis, kuris iš esmės nebuvo įsipareigojęs ištikimai tarnauti atitinkamai valstybei⁷⁶. Valstybės išdavystės nusikaltimai Lietuvoje buvo numatyti BS 108–119 straipsniais.

Svarbu paminėti, kad BS, kaip ir kiti įstatymai, tarpukario Lietuvoje buvo ne kartą keistas, o dėl karo padėties ir YVAĮ egzistavimo už daugelį valstybės išdavimo nusikaltimų buvo baudžiama griežčiau ir jie nagrinėjami Kariuomenės teismo ar karo lauko teismų. Vokietijai spaudžiant Lietuvą, 1938 m. lapkričio 1 d. panaikinta karo padėtis, o tai reiškė, kad plačiai politinius nusikaltimus apibrėžį YVAĮ neteko teisinės galios. Sušvelnėjus bausmėms už valstybinius nusikaltimus, nutarta keisti Baudžiamąjį statutą. 1939 m. numatyta nusikaltimus, padarytus pagal 108–119 straipsnius, perduoti Kariuomenės teismo kompetencijai⁷⁷, taip pat dar kartą išplečiant mirtimi baudžiamų nusikaltimų prieš valstybę

⁷³ Organizacijų, sudarytų okupuotoje Lietuvoje ar svetimose valstybėse, dalyviams ir jų padėjėjams bausti įstatymas. *Vyriausybės žinios*, 1929 06 25, nr. 304-2033.

⁷⁴ Organizacijų, sudarytų okupuotoje Lietuvoje ar svetimose valstybėse, dalyviams ir jų padėjėjams bausti įstatymo pakeitimas. *Vyriausybės žinios*, 1929 11 13, nr. 313-2115.

⁷⁵ Daugiau apie plečkaitininkų veiklą, surengtą pučą ir teroristinius veiksmus, plačiau žr.: ČEPAS, R. *Plečkaitininkai*. Vilnius, 2000, p. 273.

⁷⁶ STANKEVIČIUS, V. Baudžiamoji <...>, p. 229.

⁷⁷ Laikinųjų Kariuomenės Teismo įstatų pakeitimas. *Vyriausybės žinios*, 1939 02 20, nr. 634-4593.

sąrašą⁷⁸. Pažymėtina, kad 1938 m. gruodžio 10 d. Kaune ir jo apskrityje, o nuo 1939 m. kovo 22 d. visoje Lietuvoje buvo įvestas sustiprintos apsaugos metas, nuo karo padėties tesiskiriantis tuo, kad karo komendantų pareigos perduotos apskričių viršininkams⁷⁹, nors YVAĮ galios ir nesugražintos.

3.1. *Karinis (karo) išdavimas*

Pagrindinę karinės išdavystės rūšį BS apibūdina kaip savo arba svetimio piliečio, esančio Lietuvoje, pagalbos teikimą arba palengvinimą priešui, esančiam karo padėtyje su Lietuva, kariauti arba kitaip kenkti Lietuvai (BS 108 str. 1 d., 119 str.). Įprastomis aplinkybėmis karinė išdavystė buvo baudžiama sunkiųjų darbų kalėjimu, bet kvalifikuotais nusikaltimo atvejais baudžiama griežčiau, kai: 1. Pagalba ar palengvinimas priešui labai padėjo; 2. Išdavystės tikslais buvo kas nužudytas (BS 108 str. 2 d.)⁸⁰; 3. Išduodama priešui ar kėsintis jam išduoti armiją, laivyną, kariuomenės dalį, komandą, sutvirtintą vietą, karo uostą, karo laivą, ar pašalinama jiems galimybė apsiginti nuo priešų; 4. Gundoma arba įkalbinėjama pereiti į priešų pusę kariuomenės dalį, komandą arba jų vadovą; 5. Nužudomas kariuomenės ar jai priklausančių dalių viršininkas ar kitas žmogus, vykdamas karo įsakymą, arba minėti asmenys perduodami į priešų rankas; 6. Naikinama puolimo arba gynybos nuo priešų priemonės arba kariuomenės sandėliai, arba susisiekimo ar susižinojimo priemonės (108 str. 3 d. 1–5 p.); 7. Šnipinėjama (108 str. 3 d. 6 p.)⁸¹. 1919 m. balandžio 4 d. paskelbtuose Karo teismo įstatuose buvo numatyta, kad civiliai asmenys turi būti teisiami karo lauko teismo „už šnipinėjimą, jei jie sugauti nusikaltimo vietoje ir jų prasikaltimas visai aiškūs (B. K. 108 str.)“⁸². Kaip matome, pastarieji punktai taip pat priskirtini šnipinėjimo nusikaltimams ir yra glaudžiai susiję su karine išdavyste. Reikia pasakyti, kad ypatingieji karo teismai veikė ir Estijoje.

Remiantis 1919 m. kovo 25 d. įstatymu karo lauko teismai čia steigti karo padėties vietovėse *ad hoc* (konkrečios situacijos) byloms, kurias galima išnagrinėti per kelias paras. Kaip ir Lietuvoje jiems daugiausiai priklausė politinės bylos – šnipinėjimas, išdavimo nusikaltimai, maištas, nusikaltimai prieš kariuomenės saugumą ir susiekimo priemonės, dezertyravimas ar neatvykimas į mobilizaciją. Už šiuos nusikaltimus galėjo būti paskirtas kalėjimas, katorga ir mirties bausmė⁸³.

BS 108 straipsnio normos tarpukario Lietuvoje buvo taikomos to meto teismuose baudžiant už šnipinėjimą ir kitus valstybės išdavimo nusikaltimus, padarytus Nepriklausomybės kovų laikotarpiu, o už išdavystę Lenkijos naudai iki 1927 m. gruodžio 10 d., kai Lietuva Tautų Sąjungos posėdyje pripažino, kad nebėra karo padėtyje su Lenkija⁸⁴.

Panašios į BS 108 straipsnio 6 punkte apibūdintas veikas yra įtrauktos ir į BS papildymo ir pakeitimo įstatymą: „8 straipsnis. Kas mažintų Valstybės apsigynimo pajėgas, naikindamas geležinkelius, telegrafus, telefonus, tiltus ir kitas susisiekimo priemones, vandens įvodus arba karinę medžiagą ir visa tai, kas paskirta kariuomenei išlaikyti, baudžiamas nuo 4 metų sunkiųjų darbų kalėjimo ligi mirties

⁷⁸ Baudžiamojo Statuto pakeitimas. *Vyriausybės žinios*, 1939 02 20, nr. 634-4594.

⁷⁹ TRUSKA, L. *Antanas Smetona ir jo laikai*. Vilnius, 1996, p. 269.

⁸⁰ 1919 m. rugpjūčio 7 d. paskelbtas YVAĮ papildymas, kuriame prie 14 straipsnio 2 punkto pridėti BS 108 straipsnio 2 punkto 2 dalis (išdavimo tikslu buvo kas nužudytas) ir 129–181 straipsniai. Ypatingų valstybės apsaugos įstatų papildymas. *Laikinosios vyriausybės žinios*, 1919 08 07, nr. 10. 1928 m. lapkričio 26 d. prie YVAĮ 14 straipsnio 2 punkto, numatytos bausmės už nusikaltimą prieš žmogaus gyvybę ir jo turtą vagystę, papildyta „jei tai padaryta politiniais tikslais arba jei tai sudaro pavojaus visuomenei (banditizmas)“. Ypatingų valstybės apsaugos įstatų pakeitimas. *Vyriausybės žinios*, 1928 10 26, nr. 287-1885. Nuo tada tik politinės žmogžudystės ir banditizmo atvejai priklausė Kariuomenės teismo kompetencijai, kiti pagal 1920 m. BS papildymo ir pakeitimo 10 straipsnį buvo teisiami bendruosiuose apygardų teismuose.

⁸¹ JAKOBAS A. Baudžiamosios <...>, p. 27–28.

⁸² Karo Teismo Įstatai. *Laikinosios vyriausybės žinios*, 1919 04 04, nr. 5-62.

⁸³ KRAOMEL, G. Estijos karo teismų sistema ir jų organizacija. *Teisė*, 1935, nr. 30, p. 137–138.

⁸⁴ VILUTIS, J. *Šnipinėjimo nusikaltimai ir mūsų veikiančios baudžiamosios normos*. VDU diplominis darbas. Kaunas, 1938, p. 20.

bausmės.⁸⁵ Kaltinamieji nusikaltimais, numatytais minėtame straipsnyje, buvo teisiami Kariuomenės arba karo lauko teismuose.

1920 m. gruodžio 21 d. buvo priimtas BS papildymo ir pakeitimo papildymas, išplėstas jo 8 straipsnis: „Ta pačia bausme baudžiamas yra pagrobęs karo metu arba karo stoviui esant, slapta arba atvirai, ir pasisavinęs arba išėikvojęs geležinkelį, telegrafų, telefonų, susisiekimo priemonių, vandens įvadų turtą ar karinę medžiagą ir visa tai, kas paskirta kariuomenei išlaikyti, jei tas nusikalstamas darbas mažintų Valstybės apsigynimo pajėgas.“⁸⁶

Paminėtina, jei asmens tikslas nebuvo išduoti, o jis tik kenkė valstybės gynybai tai žinodamas, remtasi BS papildymo ir pakeitimo įstatymu, o jei nusikaltimas padarytas išdavystės tikslais, bausmė skirta pagal BS 108 straipsnį⁸⁷.

Kariniu išdavimu laikytinas ir asmens įstojimas į priešų armiją, apibrėžtas BS 109 straipsnyje: „(Lietuvos) pilietis, kuris nusikalto įstojęs į kariuomenę arba iš jos neišstojęs, žinodamas, kad ji yra priešininkų, baudžiamas kalėti sunkių darbų kalėjime ligi gyvos galvos.“⁸⁸

3.2. Šnipinėjimas

Dabartiniame lietuvių kalbos žodyne sąvoka „šnipas“ apibrėžiama taip: „slaptas agentas, kuris stengiasi sužinoti ir perduoti kitai valstybei karines, ekonomines ir kitokias svarbias valstybines paslaptis.“⁸⁹ Pirmojoje Lietuvos Respublikoje šnipinėjimas buvo vadinamas ir špionažu, šis žodis kilęs iš senovės vokiečių kalbos *spohon, spiohon*, reiškusio įtempto žvilgsnio nukreipimą į tam tikrą stebimą daiktą. Teorinėje literatūroje dažniausiai skiriami trys šnipinėjimo porūšiai: karinis, ekonominis ir kartais politinis. Jie buvo nustatomi skirtingai, vienu atveju remiantis šnipų tikslais, kitu atveju, koku atžvilgiu keliamas pavojus valstybei⁹⁰.

Tarpvalstybiniuose santykiuose, ypač karinėse operacijose, visada buvo reikalinga patikima informacija apie gretimas valstybes, galimus valstybės priešus. Todėl, manytina, kad karinis šnipinėjimas yra vienas iš seniausių žvalgybos elementų. Politinis ir ekonominis šnipinėjimas Lietuvos baudžiamajame teiseje nėra apibrėžiamas, todėl daugiausia dėmesio straipsnyje skiriama kariniam šnipinėjimui.

1903 m. Baudžiamajame statute šnipinėjimas buvo apibrėžtas gana siaurai, tik vėliau, papildžius 1912 m. novele, visos su šnipinėjimu susijusios nusikalstamos veikos patikslintos. Kaip jau minėta, karinis šnipinėjimas buvo numatytas karo padėties laikotarpiu galiojusiame YVAĮ 14 straipsnio 5 punkte, kur už šnipinėjimą baudžiama mirties bausme, taip pat BS 108 straipsnio 3 dalies 6 punktu – jei valstybės priešams padedama šnipinėjant, sulaukiama griežčiausios bausmės mirtimi.

Šnipinėjimo nusikaltimai taip pat aptarti BS 111–113¹ straipsniuose. Nusikalstama, jei svetimos valstybės vyriausybei ar agentui padedama rinkti žinias apie Lietuvos išorinį saugumą, jos ginkluotąsias pajėgas ir gynybos priemones. Už tai grėsė sunkių darbų kalėjimo bausmė, be to, už pasikėsinimą buvo baudžiama (BS 111 str.). Vyriausiasis Tribunolas šnipinėjimo sąvoką patikslino 1933 m.: „Šnipinėjimas, bendrai, suprantamas kaip perdavimas svetimai valstybei karo paslapčių arba suteikimas žinių apie tokias paslaptis, kurios karinio apsigynimo bei išorinio valstybės saugumo sumetimais turi būti laikomos paslaptys nuo svetimų valstybių. Šnipinėjimas įstatymų persekiojamas kaip karo, taip ir taikos metu. Šnipinėjimo sąvoka plati. Kadangi išdavimas šnipinėjimo keliu sudaro valstybei didelį

⁸⁵ Baudžiamoji Statuto papildymas ir pakeitimas. *Laikinosios vyriausybės žinios*, 1920 03 04, nr. 20-243.

⁸⁶ Baudžiamoji Statuto papildymo ir pakeitimo papildymas. *Laikinosios vyriausybės žinios*, 1920 12 31, nr. 54-510.

⁸⁷ STANKEVIČIUS, V. Baudžiamoji <...>, p. 230.

⁸⁸ *Baudžiamasis statutas* <...>, 109 str.

⁸⁹ Lietuvių kalbos institutas. Lietuvių kalbos žodynas [interaktyvus. Žiūrėta 2015 09 17]. Prieiga per internetą: <<http://lkz.lt/startas.htm>>.

⁹⁰ VILUTIS, J. Šnipinėjimo <...>, p. 3.

pavojų, tai įstatymai baudžia įvairias jo pasireiškimo formas, net tokius darbus, kurie apčiuopiamai žalos valstybei dar nesudarė.⁹¹

Didinantys analizuojamo nusikaltimo mastą atvejai aptarti 1912 m. papildytame BS 111¹ straipsnyje: „Kas nusikalto paskelbdamas, pranešdamas arba kitam asmeniui perduodamas, svetimos valstybės interesais vadovaujantis, neturėdamas tam reikalui įgaliojimo: 1) paslapyje laikytinas žinias arba daiktus, susijusius su laukuoju (Lietuvos) saugumu, su ginkluotomis jos jėgomis arba pastatais, skirtais krašto gynimo reikalams; 2) planą, brėžinį, piešinį arba koki kitoki pavaizdavimą ar aprašymą kurios nors sutvirtintos (Lietuvos) vietos, tam tikros srities arba jos mankštų aikštės, karo laivo ar kitokių pastatų bei priemonių, skiriamų kraštui ginti, arba dokumentą, liečiantį mobilizaciją, ir apskritai visokios rūšies įsakymus karo reikalu, tas baudžiamas: šio straipsnio pirmuoju punktu nurodytu atveju – kalėti sunkių darbų kalėjime ne ilgiau kaip aštuonerius metus; o šio straipsnio antruoju punktu nurodytu atveju – kalėti sunkių darbų kalėjime laikinai.“⁹² Dar sunkiau buvo baudžiama, jei šiuos nusikaltimus padarė asmuo, kuris valstybines paslaptis sužinojo pasinaudodamas savo tarnyba (BS 111³ str.).

Nepaprastais šnipinėjimo atvejais laikyti: 1. Krašto gynybinių karinių vietų plano, piešinių ar aprašymų gaminimas be leidimo (BS 112 str); 2. Apgaulingas išsiskverbimas į prieš tai minėtas vietas; 3. Skraidymas orlaiviu draudžiamose vietose (BS 113¹ str.); 4. Pašto balandžių ar bevielio telegrafo laikymas šnipinėjimo tikslams (BS 112¹ str.).⁹³ Už šiuos nusikaltimus grėsė nuo paprastojo iki sunkių darbų kalėjimo bausmė. Palyginti – Lenkijoje, išdavus valstybinę paslaptį, lietusių karinių valstybės saugumą arba jos karines pajėgas kitam asmeniui, netgi ne svetimai valstybei, grėsė 10 metų kalėjimo bausmė. Taikos metu už žinių, dokumentų ar kitų valstybinės paslapties dalykų rinkimą ar bandymą su jais susipažinti – treji metai kalėjimo, o karo metu iki 10 metų⁹⁴. Išdavus valstybės paslaptį svetimos valstybės valdžiai arba padarius veiksmus, kurie pastato valstybės karinę apsaugą arba ginkluotąsias pajėgas į pavojų, turėjo būti baudžiama ne mažiau nei 5 metų bausme, tačiau jei dėl minėtos išdavystės buvo didelės žalos valstybės saugumui arba tai buvo padaryta karo metu, grėsė kalėjimas iki gyvos galvos arba mirties bausmė⁹⁵. Taigi Lenkijoje panašūs nusikaltimai buvo baudžiami lengviau, kvalifikuotu atveju laikoma padaryta didelė žala saugumui. Lietuvoje žalą krašto saugumui taip pat buvo svarbu įvertinti. Šnipinėjimo bylos įžengiamajame tardyme turėjo būti Generalinio kariuomenės Štabo atsakymas apie nusikalstamos veikos reikšmę išorinei krašto apsaugai. Šis įvertinimas lemdavo ar padaryta veika sudaro valstybės paslaptį ir kokią nusikaltimo kvalifikaciją įrašyti į kaltinamąjį aktą. Kartu tai lemdavo ir bausmės dydį⁹⁶.

3.3. Diplomatinis išdavimas

Diplomatija yra viena iš svarbiausių valstybės bendradarbiavimo su kitomis valstybėmis priemonių. Diplomatams pasinaudojus savo pareigomis buvo galima itin pakenkti atstovaujamai valstybei. Diplomatinė išdavystė galėjo būti padaryta trimis atžvilgiais: veiksmo, subjekto ir objekto⁹⁷.

⁹¹ 1933 m. gruodžio 5 d. A. Kiškio, P. Dirmos ir P. Maciulevičiaus baudžiamosios bylos kasacijos svarstymas Vyriausiajame Tribunole. *Vyriausiojo Tribunolo baudžiamųjų kasacinių bylų sprendimai, pradedant 1933 m. rugsėjo mėn. 15 d. Kaunas, 1938, p. 45.*

⁹² *Baudžiamasis statutas* <...>, 111¹ str.

⁹³ JAKOBAS, A. Baudžiamosios <...>, p. 29.

⁹⁴ Valstybės išdavimas. *Kardas*, 1937, Nr. 16, p. 375.

⁹⁵ Lenkijos Prezidento 1934 m. spalio mėn. 24 d. dekretas dėl kai kurių nusikaltimų valstybės saugumui [Dz. Ustaw 1939 r. Nr. 94, eil. 851]. *Kriminalistikos žinyras*, 1939, nr. 27, p. 140.

⁹⁶ 1930 11 29 Stasio Vilckicko kasacinės bylos nagrinėjimas Vyriausiajame Tribunole. LCVA, f. 507, ap. 2, b. 274, l. 103 a. p.

⁹⁷ STANKEVIČIUS, V. Baudžiamoji <...>, p. 231.

Veiksmo atžvilgiu diplomatinės išdavystės nusikaltimas buvo padarytas, kai Lietuvos pilietis kursė svetimoms valstybės vyriausybei kariauti su Lietuva, nutraukti karinę sąjungą ar tokios nesudaryti arba žadėjo svetimoms valstybės vyriausybei stojus į karą su Lietuva padėti kariauti su ja. Taip pat jei kaltininkas tarnybos dėka galėjo žinoti Lietuvos karo pajėgų galią arba nepaprastai padėti svetimoms šalies vyriausybei kariaujant su Lietuva (BS 110 str.). Šiuo atveju grėsi sunkių darbų kalėjimas iki gyvos galvos⁹⁸.

Pagal subjektą diplomatinis išdavimas buvo baudžiamas pagal BS 116 straipsnį: „(1) Lietuvos įgaliotinis, kuris nusikalto kaip nors stengęsis padaryti sandorą su svetimoms šalies vyriausybe žinomai (Lietuvos) nenaudai arba turėjęs su svetimoms šalies vyriausybe diplomatinį pasitarimą, kuriais žinoma siekta pakenkti (Lietuvai), baudžiamas kalėti sunkių darbų kalėjime laikinai. (2) Šita pat bausme baudžiamas įgaliotinio tarnautojas, kuris nusikalto pranešęs jam žinomai melagingą žinią arba kaip kitaip peržengęs tarnybos pareigas, norėdamas sukurstyti įgaliotinį, kad padirbtų ką sandorai padaryti su svetimoms šalies vyriausybe aiškiai (Lietuvos) nenaudai, arba darytų su ta vyriausybe diplomatinį pasitarimą, kuriais žinoma būtų siekiama pakenkti (Lietuvai), jei tokie darbai arba pasitarimai esti įvykę.“⁹⁹

Atsižvelgiant į objektą, diplomatinė išdavystė galėjo būti dviejų rūšių, jei asmuo: 1. Sugadino, paslėpė, pagrobė ar klasingai sukeitė dokumentą, kuris yra Lietuvos teisės svetimoms valstybės atžvilgiu įrodymas; 2. Sugadino arba perkėlė pasienio ženklą ar pakeitė kitą valstybės sienos liniją, norėdamas perduoti svetimai valstybei Lietuvos teritorijos dalį (BS 117 str.).

Bausmė visais diplomatinio išdavimo atvejais – sunkių darbų kalėjimas.

3.4. Išdavimas kariuomenės tiekimo srityje

Kariuomenės aprūpinimas yra vienas iš svarbiausių logistikos uždavinių, galintis nulemti karių pasirėngimą ir jų sėkmę kare. Tokiu atžvilgiu galima ir kenksminga ar tiesiog nesąžininga veikla, trukdanti visavertį tiekimą, todėl išskiriamas išdavystės porūšis kariuomenei tiekiant aprūpinimą.

Šių nusikaltimų subjektu galėjo būti žmogus, kuris pagal sutartį ar vyriausybės pavedimą: 1. gamino netinkamas priemones, kurios skirtos pulti arba gintis nuo priešo, jei jos buvo pristatytos priimti arba baigtos gaminti (BS 114 str.); 2. Pristatė kariuojančiai kariuomenei žinomai kenksmingą arba netinkamą maistą ar pašarą. Pasikėsinimas yra baudžiamas (BS 115 str.). Už minėtus nusikaltimus grėsi sunkių darbų kalėjimo bausmė.

Kvalifikuotu kariuomenės tiekimo išdavimo nusikaltimu laikyta, jei netinkamai pagamintos puo-limo ar gynybos priemonės buvo perduotos, sutarus su priėmėju ar kitokiu būdu paslėpus minėtų priemonių problemas (BS 114 str. 2 d.). Bausmė – sunkių darbų kalėjimas. Šia bausme baustas ir tarnautojas, kuris leido pristatyti jam žinomai netinkamą maistą ar pašarą, leido gaminti netinkamas karines priemones ir jas tai žinodamas priėmė (BS 114 str. 3 d., 115 str. 2 d.)

Išanalizavus valstybės išdavystės nusikaltimų teisinę apibrėžtį galima teigti, kad Rusijos imperijos Baudžiamajame kodekse pavienės sąvokos buvo per plačiai apibrėžiamos ir netiksliai apibūdinamos, o straipsniai dažnai pritaikyti konkrečioms teisiniams atvejams imperinėje Rusijoje (kazuistiški) ir pan. Dėl minėtos priežasties juos taikyti tarpukario Lietuvoje buvo komplikauta. Lietuva šias problemas sprendė Vyriausiojo Tribunolo išaiškinimais ir naujų įstatymų leidyba. Latvija pasielgė kitaip. Po nepriklausomybės paskelbimo 1918 m. gruodžio 16 d. įsivedė 1903 m. Rusijos imperijos Baudžiamajį

⁹⁸ Valstybės išdavimas. *Kardas*, 1937, nr. 17, p. 397.

⁹⁹ 116 straipsnis. *Baudžiamasis statutus su papildomaisiais baudžiamaisiais įstatymais ir komentarais, sudarytais iš Rusijos Senato ir Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo sprendimų bei kitų aiškinimų* / Red. M. Kavolis, S. Bieliackinas. Kaunas, 1934, p. 134–135.

kodeksą (taip pat kaip ir Lietuva ir iš dalies Estija)¹⁰⁰. Įvertinusi carinio kodekso atsilikimą nuo esamos valstybės situacijos, jau 1920 m. Latvijos teisingumo komisija sudarė komisiją peržiūrėti Baudžiamąjį statutą. Po ilgų taisymų naujasis Latvijos BS 1933 m. paskelbtas galiojančiu¹⁰¹. Mums rūpintys valstybės išdavimo nusikaltimai jame buvo apibrėžti 87–102 straipsniuose (palyginti su buvusiais 108–119 str.). Pasirinkta ta pati 1903 m. statuto straipsnių išdėstymo schema, tačiau atsisakyta straipsnių kazuistikos. Latvijos BS valstybės išdavimo nusikaltimų rūšys suskirstytos į tris grupes pagal jų svarbumą: 1) paprasieji; 2) kvalifikuoti (ypač svarbūs); 3) privilegijuoti (mažiau svarbūs). Kaip teigė Liepojos apygardos teismo prokuroras Teodoras Udris [Teodors Ūdris]¹⁰²: „Gi kvalifikacijos atžvilgiu jie yra suskirstyti 4 rūšimis: 1) išdavimas kare, 2) šnipinėjimas taikos metu, 3) diplomatinis bei civilinis išdavimas ir 4) visų rūšių nepildymas sutarčių bei pavedimų dėl valstybės karo reikmenų.“¹⁰³ Kaip matome, nusikaltimų kvalifikacijos artimos senajam, o kartu ir Lietuvos statutui. Tai skatina manyti, kad Lietuvoje naudojamas valstybės išdavystės nusikaltimų reglamentavimas (nepaisant kazuistikos problemų) nebuvo itin stipriai atsilikęs nuo tuometinių tendencijų.

4. Sąmyšis

Trečioji valstybinių nusikaltimų rūšis – sąmyšis. Anot V. Stankevičiaus: „Greta maišto ir išdavimo, kurie griaua ar turi tikslą sugriauti valstybės būtį, yra dar visa eilė kitų darbų, kurie tik svyrina („kolleblu“) valstybės gyvenimą ir laužo valstybės nepavojų. <...> Kadangi šitie darbai daro arba gali padaryti valstybėje triukšmą, kuriam nuraminti kartais yra reikalingos rimtos vyriausybės pastangos, tai šitie darbai sujungti vardu „sąmyšis.“¹⁰⁴

Sąmyšio terminu, giminingu maišto grupei, apibrėžiamos nusikalstamos veikos, kurios kenkia valstybės rimčiai arba jai grasina. Tam tikrų nusikaltimų rūšys skirstytinos į tris pogrupius: kurstyimą, uždraustas (nusikalstamas) sąjungas ir sambūrius. Bausmės už šiuos nusikaltimus buvo nustatytos BS 120–137 straipsniais. Svarbu paminėti, kad nuo 1920 m. vasario 25 d. pagal BS papildymo ir pakeitimo įstatymo 9 straipsnį: „Bausmės už vidaus tvarkos ir ramumo ardymą, nustatytosios Baudžiamajame Statute, keliamos vienu laipsniu aukščiau.“¹⁰⁵ Dažniausiai BS penkto skyriaus „Apie sąmyšį“ nusikaltimų sudėtys buvo taikomos už kenksmingą Lietuvos valstybei komunistinę veiklą¹⁰⁶.

4.1. Kurstymas

Kurstymas – skatinimas daryti nusikaltimus, kurie gali pakenkti valstybės rimčiai ir saugumui. Ši sąvoka susideda iš keturių požymių: viešai arba neviešai, dalyvauja neribotas skaičius žmonių; gali kurstyti daryti vieną arba neribotą skaičių nusikaltimų; nusikaltimai savo turiniu gali kėsintis į valstybės ir visuomenės tvarką ir rimtį (konkretūs atvejai numatyti įstatymuose); nusikaltimui padaryti gali būti pasitelktos įvairios priemonės skleisti idėjoms: sakininė ar rašytinė kalba, žodžiai, spauda, vaizdai ir pan.¹⁰⁷. Kurstymo nusikalstamos veikos buvo aptartos BS 128–132 straipsniuose. Kurstymu buvo

¹⁰⁰ Estijoje, be karo įstatymų, galiojo 3 baudžiamieji kodeksai: „1) 1845 m. Bausmių statutas („Uloženie o nakazaniach“), 2) Taikos teisėjų skiriamų bausmių statutas („Ustav o nakazaniach nalagajemych mirovymi sudjami“) ir 3) 1903 m. Baudžiamasis statutas („Ugolovnoje Uloženije“). Šis statutas veikė ne visas, o tik dėl kažikurių rūšių nusikaltimų, kaip kad politinių, tarnybinių ir t. t.“ KAHKRA [L.] Baudžiamųjų įstatymų reforma Estijoje. *Teisė*, 1936, nr. 33, p. 57.

¹⁰¹ VAITIEKAVIČIUS, A. Naujas Latvijos Baudžiamasis Statutas. *Teisė*, 1931, nr. 20, p. 137–138.

¹⁰² Lietuviškajame „Teisės“ žurnale rašoma T. Udris, tačiau originalia latvių kalba turėtų būti Teodors Ūdris.

¹⁰³ UDRIS, T. Latvijos 1933 m. baudžiamojo statuto naujenybės. *Teisė*, 1935, nr. 29, p. 37. Tai III straipsnio dalis, I–II spausdintos: *Teisė*, 1934, nr. 28 – aut. past..

¹⁰⁴ STANKEVIČIUS, V. Baudžiamoji <...>, p. 234.

¹⁰⁵ Baudžiamojo Statuto papildymas ir pakeitimas. *Laikinosios vyriausybės žinios*, 1920 03 04, nr. 20–243.

¹⁰⁶ MAKSIMAITIS, M.; VANSEVIČIUS, S. *Lietuvos* <...>, p. 207.

¹⁰⁷ STANKEVIČIUS, V. Baudžiamoji <...>, p. 234–235.

nusikalstama, rodant nepagarbą vyriausiajai valdžiai peikiant jos valdymą, sakant kalbą ar skaitant rašinį, rodant jį ar paveikslą (BS 128 str.). Itin svarbus 129 straipsnis, kuriame apibrėžiamos bausmės už kurstymą: „1) padaryti maišto arba išdavimo darbas; 2) nugriauti esamoji valstybėje visuomenės santvarka; 3) neklausyti arba veiksmu priešintis įstatymui, priverčiamajam nutarimui arba teisėtam valdžios įsakymui; 4) padaryti kuris kitas didysis nusikaltimas, be tų, kurie yra čia pirma paminėti; 5) kariui neiti karinės tarnybos pareigos; 6) neapykanta tarp atskirų gyventojų dalių arba klasių, luomų, arba šeiminių su darbininkais.“¹⁰⁸ Reikia pasakyti, kad šio nusikaltimo formuluotėje yra itin juridiškai plačių sąvokų: „nugriauti esamoji valstybėje visuomenės santvarka“ ar „nesantaika“ tarp gyventojų.¹⁰⁹ Tokios straipsnių abstrakcijos teisinėje praktikoje galėjo tapti susidorojimo su politiniais oponentais ar kitais politiniais priešais įrankiu. Paprastai nusikaltimai, kvalifikuojami pagal 129 straipsnį, buvo jungiami kartu su nusikaltimais, apibrėžtais pagal YVAĮ 14 straipsnio 2 punktą, už priešvalstybinį kariuomenės ar visuomenės kurstymą. Dažniausiai šie įstatymai buvo pritaikomi asmenims, kaltinamiems už viešus atsišaukimus ar šūkių skelbimus¹¹⁰, kaip jau minėta dažnai tai buvo komunistinių pažiūrų asmenys. Pavyzdžiui, šūkauti: „Tegyvuoja gegužės 1-oji“ ir pan. buvo galima ir tai nebuvo laikoma kurstymo nusikaltimu¹¹¹. Atsišaukimai, liečiantys tiesioginę valdžią kartu su Sovietų Sąjungos parama, buvo kas kita. Vyriausiojo Tribunolo 1937 m. sausio 9 d. posėdyje buvo sprendžiamas Chaimo Gelferio, Pesės Paslauskaitės ir Mejerio Gelmano kasacinis skundas. Jie buvo kaltinami dėl BS 129 straipsnio 1 dalies 1 ir 2 punktų bei YVAĮ 14 straipsnio 2 punkto kurstymo nusikaltimo sudėties. Teismas teigė: „Šaukimas „Šalin fašizmą“, „Šalin fašistų terorą“, „Šalin fašistų diktatūrą“, greta užrašų „Tegyvuoja SSRS“, „Tegyvuoja komunistų partija“ įgauna aiškiai kurstymo nuversti Lietuvos esamą visuomeninį sutvarkymą ir esamą valdžią pobūdį. Kariuomenės Teismas konstatavo, jog buvo kurstoma ginkluotuoju sukilimu nuversti valdžią ir tvarką. Ar tokiam nustatymui pakako esamų byloje daviniių, liečia bylos esmę, ko Vyriausiasis Tribunolas, kaip kasacinis teismas, pagal K. T. Į. 4 str., patikrinti negali.“¹¹² Vyriausiasis Tribunolas negalėjo bylos nagrinėti iš esmės, o tik patikrinti, ar prieš tai nagrinėjęs teismas pritaikė tinkamus įstatymus, skundą pripažino nepagrįstu ir atmetė. Minėti asmenys buvo nuteisti Kariuomenės teismo nuosprendžiu.

Be šių nusikalstamų veikų, nusikaltimu buvo laikomi ir neviešai platinami mokslai ar nuomonės, kuriomis kurstoma daryti nusikalstamas veikas, minėtas 129 straipsnyje, tarp kaimiečių, darbininkų, kariuomenėje arba tarp tų, kurie nesugebėtų atsilaukyti prieš kurstymą ir kurių kurstymas keltų pavojų valstybės rimčiai (BS 130 str.). Neviešas nuomonių skleidimas skatinant kareivius peržengti karinės tarnybos pareigų ribas taip pat buvo baudžiamas (BS 131 str.). Kaip minėta, kurstymo nusikaltimų straipsniais ne tik plačiai apibūdinamos nusikalstamos veikos, bet ir siekiama apibrėžties gilumo – buvo baudžiamas ne tik baigtas nusikaltimas, bet ir pasikėsinimas. Be to, bausmę buvo galima užsitraukti ir už patį veikalą ar vaizdų parengimą, dauginimą, laikymą ar gabenimą iš užsienio (apibrėžta BS 128, 129 str.), norint juos paskleisti arba viešai rodyti, net jei tai ir nebuvo padaryta: „nebuvo išplatinti arba viešai rodomi“ (BS 132 str.). Už 128–131 straipsniuose apibūdintus nusikaltimus grėšė sunkiųjų darbų, o už 132 str. – paprastasis kalėjimas.

Kvalifikuotais nusikaltimais buvo laikoma, jei kaltininkas kurstė naudotis priemonėmis, pavojinga daugelio žmonių gyvybėms, ar per kurstymą buvo padarytas didysis nusikaltimas (BS 129 str. 2 d., 130 str. 2 d.)¹¹³.

¹⁰⁸ *Baudžiamasis statutas* <...>, 129 str.

¹⁰⁹ STANKEVIČIUS, V. *Baudžiamoji* <...>, p. 235.

¹¹⁰ APANAIVIČIUS, M. *Kariniai* <...>, p. 132.

¹¹¹ MAKSIMAITIS, M. *Buržuazinių* <...>, p. 114.

¹¹² 1937 m. sausio 9 d. Ch. Gelferio, P. Paslauskaitės, M. Gelmano baudžiamosios bylos kasacijos svarstymas Vyriausiam Tribunole. *Vyriausiojo Tribunolo baudžiamųjų kasacinių bylų sprendimai, pradedant 1933 m. rugsėjo mėn. 15 d. Kaunas, 1938, p. 662.*

¹¹³ JAKOBAS, A. *Baudžiamosios* <...>, p. 31.

Aptartų straipsnių formuluotėse plačiai įvardijama daugelis nusikalstamų veikų, susijusių su kursytumu, per mažai dėmesio skiriant kursytymo tikslams. Anot teisininko V. Stankevičiaus, tai „toks paveldėjimas, kurį Lietuva gavo iš rusų autokratijos“¹¹⁴. Būtent tokie įstatymai turėjo tikslą ginti Rusijos imperijos autokratišką valdžią, kuri demokratinėje Lietuvoje turėjo būti pakoreguota. Deja, dėl karo padėties valstybėje įstatymai buvo dar ir sugriežtinti. 1919 m. liepos 1 d. buvo papildyti Karo teismo įstatymai, kurių 14 straipsnyje numatyta: „Už bolševistinę, priešvalstybinę ir priešininkų Valstybių naudai agitaciją kariuomenės tarpe, kurstančią prie aktingo Valstybės įsakymų nepildymo, ar Vyriausybei priešinosi, prie aktingo prieš Valstybės tvarką ėjimo, prie sukilimo prieš Vyriausybę, prie sudarymo bolševistinių ir kitų Lietuvos Valdžiai priešingų organizacijų, jei prasikaltėlis ant karštų pėdų susektas, visviena ar tai bus kareivis ar civilinis žmogus, baudžiamas nuo 2 metų kalėjimo iki mirties bausmės.“¹¹⁵

Manytina, kad BS 133 straipsnis: „Kas nusižengė, girdamas didijj arba šiaipjau nusikaltimą viešai sakomoje prakalboje arba viešai skaitomajame rašinyje, platindamas ar viešai rodydamas rašinį arba paveikslą, kuriuose žinoma yra tokio gyrimo, tas baudžiamas areštu“¹¹⁶, taip pat savo agitacinio kursytymo požymiais priskirtinas prie kursytymo nusikaltimų.

4.2. Uždraustos (nusikalstamos) sąjungos

Valstybėje visuomenės gerovei draugijų ir kitų socialinių sąjungų kūrimasis buvo skatinamas ir konstitucijose garantuojamas. Pirmojoje (1922 m.) ir antrojoje (1928 m.) nuolatinėse Lietuvos valstybės konstitucijose, atitinkamai 17 ir 18 straipsniuose buvo įtvirtinta: „Piliečiams laiduojama draugijų ir sąjungų laisvė, jei jų tikslai ir vykdomosios priemonės nėra priešingos baudžiamiesiems įstatymams.“¹¹⁷ Trečiojoje nuolatinėje 1938 m. Lietuvos Konstitucijoje šios laisvės formuluojamos 25 straipsnyje perkeliant akcentą į valstybę: „Valstybė saugo piliečių visuomeninio veikimo laisvę, ypač spaudoje, draugijose ir susirinkimuose, žiūrėdama, kad jis nebūtų veikiamas kenksminga Valstybei kryptimi.“¹¹⁸ Deja, ne visos draugijos veikia valstybės gerovei, o tam tikromis aplinkybėmis gali ir jai pakenkti.

Pirmojoje Lietuvos Respublikoje uždraustos (nusikalstamos) sąjungos buvo apibrėžiamos kaip kelių žmonių (nuo 3 asmenų) organizacijos, veikiančios ilgesnį laiką draudžiamu būdu. Nusikaltimai, susiję su uždraustų sąjungų veikla, buvo apibrėžti BS 124–127 straipsniuose. 124 straipsnyje nurodoma formalioji (kai neatsiranda jokių padarinių, bet yra pavojingas (ne)veikimas) nusikaltimo sudėtis: jei nusikalstama dalyvaujant sąjungoje, kurią draudžia numatyta tvarka, buvo skiriama ne ilgiau kaip 3 mėnesių arešto bausmė arba bauda ne daugiau kaip 150 litų.

Ši nusikalstama veika galėjo būti kvalifikuojama pagal tai, ar kaltininkas žinojo: kad draugija siekia įstatymų draudžiamų tikslų ar gresia visuomenės dorovei; jos veikla yra sustabdyta; jos tikslai yra politinio pobūdžio ir kt. Už šiuos nusikaltimus grėsė ne ilgiau kaip 1 metų bausmė kalėti paprastajame kalėjime¹¹⁹. BS 125–126 straipsniuose apibrėžiama uždraustų sąjungų materialinė (atsiranda padarinių) nusikaltimo sudėtis. Pagal 125 straipsnį baudžiami nusikaltę dalyvaudami bendrijoje, kuri turi tikslus kurstyti neklausyti ar priešintis įstatymui ar privalomajam įsakui ar įsakymui; kiršinti atskiras gyven-tojų dalis ir pan.; kurstyti darbininkus kelti ar tęsti streiką, kenkiantį vietos žmonėms (žr. BS 367 str.),

¹¹⁴ STANKEVIČIUS, V. Baudžiamoji <...>, p. 236.

¹¹⁵ Karo Teismo Įstatų papildymas. *Laikinosios vyriausybės žinios*, 1919 07 01, nr. 8-103.

¹¹⁶ *Baudžiamasis statutas* <...>, 133 str.

¹¹⁷ Lietuvos Valstybės Konstitucija. *Vyriausybės žinios*, 1922 08 06, nr. 100-799, 17 str., Lietuvos Valstybės Konstitucija. *Vyriausybės žinios*, 1928 05 25, nr. 275-1778, 17 str.

¹¹⁸ Lietuvos Valstybės Konstitucija. *Vyriausybės žinios*, 1938 05 12, nr. 608-4271, 25 str.

¹¹⁹ *Baudžiamasis statutas* <...>, 124 str.

už tai grėsė sunkių darbų arba paprastasis kalėjimas¹²⁰. Vienas iš sunkiausių nusikaltimų aptartas BS 126 straipsnyje, jei draugijos „<...> tikslas buvo nuversti esamas valstybėje visuomenės sutvarkymas arba daryti didieji nusikaltimai sprogstamais dalykais arba šovininiais, tas baudžiamas kalėti sunkių darbų kalėjime ne ilgiau kaip aštuonerius metus arba [išstremti]. (2) Jei tokia bendrija žinomai turėjo sprogstamų priemonių arba ginklų sandėlių, tai tas, kuris dalyvavo tokioje bendrijoje, baudžiamas kalėti sunkių darbų kalėjime laikinai.“¹²¹ Minėta, kad čia svarbi juridiskai nepakankamai apibrėžta formuluotė „nuversti esamas valstybėje visuomenės sutvarkymas“, kuri galėjo būti pritaikoma kriminalizuojant įvairias veikas itin plačiai¹²².

Profesorius Simonas Bieliackinas taip pat įvardijo BS nusikaltimų apibrėžties problemą: „Tas dalykas, kad nusikalstamų darbų apibrėžimų atžvilgiu mūsų Baudžiamasis Statutas yra toli nuo idealo, negali būti abejojamas. Tiesa, Statuto stengtasis atsiskirti nuo Senojo Bausmių Įstatymo¹²³, kuris pasižymėjo nepaprastu kazujistingumu, bet ir tatai ne visur jam yra pavykę. Antra vertus, šį Statutą smarkiai paveikė Vokiečių Baudž. Stat., kuris, savo ruožtu, buvo Prancūzų Baudž. Kodekso įtakoje. Tuo tarpu šis pastarasis – visi tatai teigia – smarkiai serga ta pačia liga, kuria sirgo ir rusų Bausmių Įstatymas.“¹²⁴

Svarbu paminėti, kad prie nusikalstamų sąjungų pogrupio priskirtinas ir BS papildymo ir pakeitimo įstatymo 6 straipsnyje aptartas priklausymas slaptoms organizacijoms, siekiančioms įvykdyti ginkluotą sukilimą. Už tai grėsė sunkių darbų kalėjimo bausmė iki 8 metų.

Tam tikromis uždraustų sąjungų nusikaltimo rūšimis galima laikyti: jei kurstoma dėtis prieš sąjungos, turinčios tikslą įvykdyti maištą (BS papildymo ir pakeitimo įstatymo 7 str.) ir jei asmuo leido savo namuose ar vietoje susirinkti nusikalstamoms sąjungoms (BS 127 str.). Už pirmąjį grėsė iki 4 metų sunkių darbų kalėjimo, už antrąjį – baudžiamas taip pat kaip ir sąjungos dalyvis.

Politinių nusikaltimų sąmyšio analizuojamam grupės porūšiui reikia priskirti ir BS valstybės išdavystės skyriuje suformuluotą 118 straipsnį. Jame numatoma, kad už dalyvavimą sąjungoje, kuri turėjo tikslą padaryti valstybės išdavystę, numatoma sunkių darbų kalėjimo bausmė, o kitais atvejais kalėti paprastajame kalėjime.

4.3. *Sambūriai*

Sambūriais tarpukario Lietuvoje buvo laikomi žmonių susibūrimai kokiam nors veiksmui atlikti. Jie galėjo turėti antisocialinių ar priešvalstybinių tikslų. Kaip teigė Valstybės saugumo departamento juriskonsultas dr. Bronius Kalvaitis: „Tikra to žodžio prasme sambūris esti tada, kai susiorganizavusi minia turi grasinantį charakterį, kai išsklaidyti jai nepakanka paprastų priemonių ir kai ji padaro atskirą nusikalstamą darbą.“¹²⁵ Sambūris skleidėsi pasipriešinimu valdžios institucijoms ir numatytos įstatymų tvarkos nesilaikymu. Sambūriai galėjo turėti ir nepavojingų tikslų, o tai vertintina kaip nelegalus susibūrimas, tačiau tokie reiškiniai galėjo virsti ir pasipriešinimu policijai ar padedančiam kariuomenei¹²⁶. Už konkrečias nusikalstamas veikas bausmės buvo numatytos BS 120–123 straipsniuose.

Remiantis BS 120 straipsniu, neapleidus viešo sambūrio, kuriam policija liepė išsiskirstyti, buvo baudžiama ne daugiau kaip trijų mėnesių areštu. Šio nusikaltimo buvo dvi kvalifikuotos (požymiai,

¹²⁰ STANKEVIČIUS, V. Baudžiamoji <...>, p. 240; *Baudžiamasis statutas <...>*, 125 str.

¹²¹ *Baudžiamasis statutas <...>*, 126 str.

¹²² STANKEVIČIUS, V. Baudžiamoji <...>, p. 241.

¹²³ Manytina, kad Bausmių įstatymu čia įvardinami 1864 ir 1866 m. Rusijos imperijos Bausmių įstatatai ir atitinkamai Bausmių statutas, pasižymėję straipsnių ilgumu, kazuistiškumu ir kitomis problemomis. MAKSIMAITIS, M. *Lietuvos teisės <...>*, p. 55.

¹²⁴ BIELIACKINAS, S. Baudžiamojo teismo problemos. Iš *Kovokime su nusikaltimais*. Kaunas, 1933, p. 52.

¹²⁵ KALVAITIS B. Keleto žmonių nusikaltimas. *Kriminalistikos žinynas*, 1936, nr. 7, p. 29.

¹²⁶ JAKOBAS A. *Policijos teisės vadovėlis*. Kaunas, 1933, p. 53.

didinantys nusikaltimo laipsnį) rūšys. Pirmoji – atkaklus dalyvių neklausymas, dėl kurio į pagalbą teko pakviesti kitą policijos valdžią. Antroji – prašyti kariuomenės pagalbos – nuo arešto iki paprastojo kalėjimo. BS 121 straipsnyje numatyta, kad, dalyvavus sambūryje, susibūrusiam išreikšti nepagarbą aukščiausiai valdžiai, niekinti Konstituciją ar reikšti palaikymą maištui ar valstybės išdavystei, ar tai padariusiam žmogui ar netgi mokslui ar jo sekėjui baudžiamas paprastuoju kalėjimu. Už dalyvavimą sambūryje, kuris smurtauja, grobia svetimą turtą, kėsina įsiveržti į gyvenamuosius namus dėl tikybos, tautinės neapykantos ir kt., arba pasipriešina valstybės tarnautojui, einančiam savo pareigas, grėsė grąsos kalėjimas (122 str.). Sunkiausi šios kategorijos nusikaltimu būtų galima laikyti BS 123 straipsnyje apibrėžtas nusikalstamas veikas: „(1) Kas nusikalto dalyvavęs sambūryje, kuris veikdamas sutelktinėmis dalyvių jėgomis: 1) smurtu pasipriešino kariuomenei, pašauktai sambūrio išvaikyti, arba prievartingai užpuolė kariuomenės sargybą arba jos sargybini; 2) pagrobė į savo valdžią, išplėšė arba sugriovė: ginklų arba karo reikmenų sandėlį, ginklų arba patrankų gamyklą, sutvirtintą vietą, karo laivą, geležinkelį, telegrafą arba telefoną, paskirtus visiems arba tik vyriausybei naudoti, pinigų kalyklą, valstybės išdą, valstybės arba su vyriausybės leidimu įsteigtą visuomenės arba akcininkų kredito įstaigą; 3) paleido sergimus kalinius, padarydamas asmens smurtą sargybai arba išlauždamas kalinamąjį būstą; 4) pavartojo smurto darbams daryti sprogstamąjį dalyką arba šovinį, tas baudžiamas kalėti sunkiųjų darbų kalėjime ne ilgiau kaip aštuonerius metus. (2) Sudaręs arba įkalbėjęs sudaryti tokį sambūrį, taip pat ir jo dalyvis, kuris jam vadovavo, šiuo straipsniu numatytus darbus bedarant, arba kurstęs juos daryti ar toliau varyti, arba pavartojęs, juos bedarant, sprogstamąjį dalyką, šovinį arba ginklą, baudžiamas kalėti sunkiųjų darbų kalėjime laikinai.“¹²⁷ Sambūrio organizatoriai ar kurstytojai buvo baudžiami smarkiau.

Sambūriais laikytos ir taikios demonstracijos bei vaikštytės, kuriose galėjo dalyvauti kas nori, nelaikytos nusikalstamomis – delegacijų eitynės ar laidotuvės (jei eitynės netapdavo pasipriešinimu policijai ar manifestacija prieš valdžią). Neteisėtu susirinkimu buvo laikomi formaliai valdžiai uždraudus tą daryti (iš anksto paskelbtas įsakymas ar liepta išsiskirstyti) arba materialiai, jei minios tikslas yra pareikšti neteisėtą nuomonę surengiant demonstraciją ar darant neteisėtą darbą¹²⁸.

Išvados

1. Pirmojoje Lietuvos Respublikoje politinių nusikaltimų sąvoka, nors teisės šaltiniuose ir nebuvo plačiai paplitusi, tačiau šios rūšies nusikaltimai, remiantis Baudžiamuoju statutu, buvo įvardijami valstybiniais arba nukreiptais prieš valstybės saugumą, ir skirstyti į tris grupes: maištą, valstybės išdavystę ir sąmyšį.
2. Maišto nusikaltimas Lietuvoje buvo įvardijamas gana siaura ginkluoto sukilimo sąvoka. Buvo baudžiama už ginkluotą sukilimą atimti Lietuvos nepriklausomybę, atplėšti dalį jos teritorijos, palaikyti ryšius su valstybėmis, įžeidžiant Lietuvos suverenumą ir nuversti konstitucinę valdžią bei tvarką. Besirengiantys šį nusikaltimą padaryti, taip pat buvo baudžiami. Nors valstybės gyvavimo pradžioje maišto nusikaltimą apibrėžianti Baudžiamąjo statuto dalis eliminuota, tačiau jau 1919 m. šis nusikaltimas buvo sugrąžintas į karo padėties laiku galiojusius Ypatingus valstybės apsaugos įstatus, o vėliau ir į Baudžiamąjį statutą. Pagal šį statutą už šį nusikaltimą leista teisti ne tik karo, bet ir taikos metu, o už jį grėsė nuo sunkiųjų darbų kalėjimo iki mirties baismės. Per visą tarpukarį politinių nusikaltimų sąrašas plėtėsi, buvo ne tik taisomi ar pildomi minėti baudžiamieji įstatymai, bet ir priimami ir nauji. Maišto nusikaltimai ir kiti politiniai nusikaltimai buvo apibrėžti ir 1929 m.

¹²⁷ *Baudžiamasis statutas* <...>, 120–123 str.

¹²⁸ STANKEVIČIUS, V. *Baudžiamoji* <...>, p. 237.

Organizacijų, sudarytų okupuotoje Lietuvoje ar svetimose valstybėse dalyviams ir jų padėjėjams bausti, bei 1934 m. Tautai ir valstybei saugoti įstatymuose.

3. Valstybės išdavystė tarpukario Lietuvoje įvardyta nusikalstama veika, kuria siekta pakenkti valstybės nepriklausomybei. Šios veikos skirstytos į 4 pogrupius: karinę išdavystę, šnipinėjimą, diplomatinę išdavystę ir išdavimą kariuomenės tiekimo srityje. Šie politiniai nusikaltimai plačiausiai buvo apibrėžti Baudžiamojo statuto 108–119 straipsniuose bei jo papildymo ir pakeitimo įstatyme, taip pat karo padėties sąlygomis veikusiuose Ypatinguosiuose valstybės apsaugos įstatuose. Už valstybės išdavystės nusikaltimus grėsė nuo paprastojo kalėjimo iki mirties bausmės. Nors šiuos nusikaltimus reglamentavę įstatymai buvo ganėtinai pasenę esamai valstybės situacijai, tačiau kilusias problemas stengtasi kompensuoti Vyriausiojo Tribunolo išaiškinimais ir įstatymų papildymais, kurie leido neatsilikti nuo gretimų valstybių ir veiksmingai tvarkytis su valstybės išdavikais.
4. Paskutinė politinių nusikaltimų rūšis – sąmyšis. Šios rūšies nusikaltimai kenkė valstybės rimčiai, saugumui arba jai grasino. Sąmyšio nusikaltimus galima skirstyti į tris pogrupius: kurstymą, uždraustas (nusikalstamas) sąjungas ir sambūrius. Kurstymas laikytas provokavimu nusikalsti ir taip pakenkti valstybės rimčiai ir saugumui; uždraustos sąjungos – kelių žmonių organizacijos, veikusios ilgesnį laiką ir tikslingai kenkusios valstybės santvarkai; sambūriai – neteisėtai susirinkusieji, neorganizuota minia, besipriešinusi valdžios institucijoms ir nesilaikiusi įstatymų nustatytos tvarkos. Konkretūs šių pogrupių nusikaltimai aptarti Baudžiamojo statuto penktame skyriuje, 120–137 straipsniuose, jie per visą Pirmosios Lietuvos Respublikos gyvavimo laikotarpį esmingai nepakito.
5. Konstatuotina, kad 1903 m. Baudžiamasis kodeksas buvo sukurtas ir pritaikytas Rusijos imperijos vidaus sąrangai, todėl dažnai politinius nusikaltimus apibrėžiančiuose jo straipsniuose pasitaikė juridiskai plačių sąvokų, išplėtusių teismo galias interpretuoti įstatymus atsižvelgiant į politines sąlygas. Pirmoji Lietuvos Respublika recepavusi minėtą kodeksą jį pritaikė jaunos valstybės saugumo gynybai. Karo padėties sąlygomis (ir įstatymais) sugriežtintos bausmės už politinius nusikaltimus padėjo kovoti tiek su išorės (užsienio valstybių šnipais ar agitatoriais), tiek su vidaus (maišto ar sąmyšio dalyviais) valstybės priešais ir taip apginti dar gana trapią valstybę.

LITERATŪRA

Norminiai teisės aktai

1. Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos pamatiniai dėsniai. *Lietuvos aidas*, 1918 11 13, nr. 130.
2. Lietuvos Valstybės Konstitucija. *Vyriausybės žinios*, 1922 08 06, nr. 100-799.
3. Lietuvos Valstybės Konstitucija. *Vyriausybės žinios*, 1928 05 25, nr. 275-1778.
4. Lietuvos Valstybės Konstitucija. *Vyriausybės žinios*, 1938 05 12, nr. 608-4271.
5. Baudžiamasis statusas su papildomaisiais baudžiamaisiais įstatymais ir komentarais, sudarytais iš Rusijos Senato ir Lietuvos Vyriausiojo Tribunolo sprendimų bei kitų aiškinimų. Kaunas: Gutmano knygynas, 1934.
6. Laikinasis Lietuvos teismų ir jų darbo sutvarkymas. *Laikinosios vyriausybės žinios*, 1919 01 16, nr. 2–3-26.
7. Ypatingi valstybės apsaugos įstatai. *Laikinosios vyriausybės žinios*, 1919 03 05, nr. 4-42.
8. Ypatingi valstybės apsaugos įstatai. *Laikinosios vyriausybės žinios*, 1919 04 04, nr. 5-55.
9. Ypatingų valstybės apsaugos įstatų papildymas. *Laikinosios vyriausybės žinios*, 1919 08 07, nr. 10.
10. Karo Teismo įstatai. *Laikinosios vyriausybės žinios*, 1919 04 04, nr. 5-62.
11. Karo Teismo įstatų papildymas. *Laikinosios vyriausybės žinios*, 1919 07 01, nr. 8-103.
12. Rinkimų laisvės apdraudimo įstatymas. *Vyriausybės žinios*, 1919 12 02, nr. 16-196.
13. Baudžiamojo Statuto papildymas ir pakeitimas. *Laikinosios vyriausybės žinios*, 1920 03 04, nr. 20-243.
14. Amnestijos įstatymas. *Vyriausybės žinios*, 1920 05 28, nr. 35-397.

15. Baudžiamojo Statuto papildymo ir pakeitimo papildymas. *Laikinosios vyriausybės žinios*, 1920 12 31, nr. 54-510.
16. Amnestijos įstatymas. *Vyriausybės žinios*, 1922 09 21, nr. 107-831.
17. Baudžiamojo statuto pakeitimas. *Vyriausybės žinios*, 1925 06 26, nr. 196-1331.
18. Karo stovio panaikinimo įstatymas. *Vyriausybės žinios*, 1926 07 02, nr. 229-1489.
19. Baudžiamojo statuto pakeitimas. *Vyriausybės žinios*, 1926 07 31, nr. 232-1512.
20. Ypatingų valstybės apsaugos įstatų pakeitimas. *Vyriausybės žinios*, 1928 10 26, nr. 287-1885.
21. Organizacijų, sudarytų okupuotoje Lietuvoje ar svetimose valstybėse, dalyviams ir jų padėjėjams bausti įstatymas. *Vyriausybės žinios*, 1929 06 25, nr. 304-2033.
22. Organizacijų, sudarytų okupuotoje Lietuvoje ar svetimose valstybėse, dalyviams ir jų padėjėjams bausti įstatymo pakeitimas. *Vyriausybės žinios*, 1929 11 13, nr. 313-2115.
23. Teismų santvarkos įstatymas. *Vyriausybės žinios*, 1933 07 11, nr. 419-2900.
24. Tautai ir valstybei saugoti įstatymas. *Vyriausybės žinios*, 1934 02 06, nr. 437-3044.
25. Ypatingų valstybės apsaugos įstatų pakeitimas. *Vyriausybės žinios*, 1936 05 07, nr. 532-3698.
26. Laikinių Kariuomenės Teismo įstatų pakeitimas. *Vyriausybės žinios*, 1939 02 20, nr. 634-4593.
27. Baudžiamojo Statuto pakeitimas. *Vyriausybės žinios*, 1939 02 20, nr. 634-4594.
28. Lenkijos Prezidento 1934 m. spalio 24 d. dekretas dėl kai kurių nusikaltimų valstybės saugumui [Dz. Ustaw 1939 r. Nr. 94, eil. 851]. *Kriminalistikos žinyras*, 1939, nr. 27.

Teismų praktinė medžiaga

29. *Vyriausiojo Tribunolo 1924–1933 metų visuotinių susirinkimų nutarimų rinkinys*. Kaunas, 1934.
30. *Vyriausiojo Tribunolo baudžiamųjų kasacinių bylų sprendimai, pradedant 1933 m. rugsėjo mėn. 15 d.* Kaunas, 1938.
31. *Vyriausiojo Tribunolo visuotinių susirinkimų nutarimai pradedant 1933 m. rugsėjo mėn. 15 d.* Kaunas, 1938.

Archyvinė medžiaga

32. 1920 02 15 Ministrų Kabineto posėdis. LCVA, f. 923, ap. 1, b. 86.
33. 1930 11 29 Stasio Vilkicko kasacinės bylos nagrinėjimas Vyriausiajame Tribunole. LCVA, f. 507, ap. 2, b. 274.

Specialioji literatūra

34. ANDRIULIS, V., et. al. *Lietuvos teisės istorija*. Vilnius, 2002.
35. APANAČIUS, M. Buržuazinės Lietuvos karinių teismų klasinė prigimtis (1926–1940). *Lietuvos TSR Aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Teisė*, 1965, t. 5.
36. APANAČIUS, M. Kariniai teismai – buržuazijos įrankis kovoje prieš revoliucinį judėjimą Lietuvoje fašistinio režimo metais. *Lietuvos TSR Aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Teisė*, 1964, t. 4.
37. BIELIACKINAS, S. Baudžiamojo teismo problemos. Iš *Kovokime su nusikaltimais*. Kaunas, 1933.
38. BYLA, J. Teisimas nusik. darbų prieš Valstybės saugumą. *Teisė*, 1935, nr. 29.
39. BORTKEVIČIUS, F. Politiniai nusikaltimai ir jų atsiradimo priežastys. Iš *Kova su piktu radijo bangomis*. Kaunas, 1938.
40. ČEPAS, A. Ekstradicijos dėl politinių nusikaltimų nevykdymo taisyklė ir jos alternatyvos. *Teisė*, 2003, t. 48.
41. ČEPAS, R. *Plečkaitininkai*. Vilnius, 2000.
42. ČERNEVIČIŪTĖ, S.; KAUBRYŠ, S. *Kartuvių kilpa, kulka ir dujų kamera: mirties bausmė Lietuvoje 1918–1940 m.* Vilnius, 2014.
43. DOBRYNINAS, A., et. al. *Kriminalinės justicijos suvokimas visuomenėje*. Vilnius, 2014.
44. DVARECKAS, S. *Lietuvos teismai 1918–1940 metais: mokomoji priemonė*. Vilnius, 1997.
45. GUTAUSKAS, A. Nusikaltimas. Iš *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Vilnius, 2009, t. XVI.
46. HILLYARD, P. Political crime. Iš *The Sage dictionary of criminology*. Compiled and edited by E. McLaughlin and J. Muncie. London, 2001.

47. JAKOBAS, A. Baudžiamosios teisės vadovėlis. Iš *Vadovėlis policijai*. Kaunas, 1926.
48. JAKOBAS, A. *Policijos teisės vadovėlis*. Kaunas, 1933.
49. JAKUBAVIČIENĖ, I. Ar pagrįstai Lietuvoje vokiečių Kulturverbandas buvo Valstybės saugumo institucijų aktyvumo ratyje 1933–1940? *Istorija*, 2010, t. 78.
50. JURGUTIS, V. Mirties bausmė Lietuvos baudžiamojoje teisėje. *Teisė*, 1938, nr. 42.
51. KAHKRA, [L.] Baudžiamųjų įstatymų reforma Estijoje. *Teisė*, 1936, nr. 33.
52. KALVAITIS, B. Keleto žmonių nusikaltimas. *Kriminalistikos žinynas*, 1936, nr. 7
53. KLIMKA, A. Mirties bausmė buržuazijos valdomos Lietuvos baudžiamuosiuose įstatymuose. *Ekonomikos ir teisės mokslų serija. 2 tomas. Teisės mokslų klausimai*. Vilnius, 1957.
54. KRAOMEL, G. Estijos karo teismų sistema ir jų organizacija. *Teisė*, 1935, nr. 30.
55. KUODYS, M. *Karo padėties režimas Lietuvos respublikoje 1919–1940 m.*: daktaro disertacija. Humanitariniai mokslai, istorija (05H). Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2009.
56. Lietuvių kalbos institutas. *Lietuvių kalbos žodynas* [interaktyvus. Žiūrėta 2015 09 17]. Prieiga per internetą: <<http://lkz.lt/startas.htm>>.
57. MAKSIMAITIS, M. Buržuazinių Lietuvos teismų teisėtumo mindžiojimas. [Максимайтис М. Попрание законности буржуазными судами Литвы] *Teisė*, 1981, t. 16, sąs. 1.
58. MAKSIMAITIS, M. Ypatingieji įstatymai buržuazinės Lietuvos teisės sistemoje. *Teisė*, 1985, t. 20.
59. MAKSIMAITIS, M. *Lietuvos teisės šaltiniai 1918–1940 metais*. Vilnius, 2001.
60. MAKSIMAITIS, M. Rusijos teisės šaltiniai Lietuvoje 1918–1940 m. *Jurisprudencija*, 2012, nr. 19(2).
61. MAKSIMAITIS, M. Teisėtumo krizės atspindys buržuazinės Lietuvos teisinėse normose. *Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Teisė, t. XV, I sąsiuvinis*, 1980.
62. MAKSIMAITIS, M.; VANSEVIČIUS, S. *Lietuvos valstybės ir teisės istorija*. Vilnius, 1997.
63. NEVERA, A. Ekstradicija. Iš *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. T. V. Vilnius, 2004.
64. PREUSS, L. International law and German legislation on political crime. *Transaction of the Grotius Society, Problems of Peace and War, Papers Read before the Society in the Year 1934*, Vol. 20.
65. RAGAUSKAS, A. Kiek Lietuvoje būta „Respublikų“? Valstybės kontinuiteto problema politinėje istorinėje simbolikoje. *Parlamento studijos*, 2006, Nr. 6, p. 71–88.
66. ROSS, J. I. *An introduction to political crime*. Bristol: Policy Press, 2012.
67. SCHAFER, S. The concept of the political criminal. *The Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science*, 1971, Vol. 62, no. 3.
68. SHABO, D. Political crimes: a historical perspective. *The Denver Journal of International Law and Policy*, 1972, Vol. 2, Iss. 1.
69. STANKEVIČIUS, V. Bauda – Baudžiamasis statusas – Baudžiamoji teisė – Bausmė. Kaunas, 1934.
70. STANKEVIČIUS V. *Baudžiamoji teisė: paskaitos*. Kaunas, 1925.
71. TOMKUS J. Politiniai nusikaltimai šių dienų baudžiamojoje teisėje. *Kriminalistikos žinynas*, 1936, nr. 10.
72. TOMKUS, J. Politiniai nusikaltimai šių dienų baudžiamojoje teisėje. *Kriminalistikos žinynas*, 1936, nr. 11.
73. TRUSKA, L. *Antanas Smetona ir jo laikai*. Vilnius, 1996.
74. UDRIS, T. Latvijos 1933 m. baudžiamojo statuto naujenybės. *Teisė*, 1935, nr. 29.
75. VAITIEKAVIČIUS, A. Naujas Latvijos Baudžiamasis Statutas. *Teisė*, 1931, nr. 20.
76. Valstybės išdavimas. *Kardas*, 1937, nr. 16.
77. Valstybės išdavimas. *Kardas*, 1937, nr. 17.
78. VANSEVIČIUS, S. *Lietuvos baudžiamoji teisė ir procesas 1919–1940 metais: mokomoji priemonė*. Vilnius, 1996.
79. VANSEVIČIUS, S. Lietuvos baudžiamosios teisės institutai 1919–1940 metais. *Teisė*, 1995, t. 95.
80. VANSEVIČIUS, S. Lietuvos baudžiamosios teisės šaltiniai 1919–1940 metais. *Teisė*, 1993, t. 23.
81. VETTER, H. J.; SILVERMAN, I. J. *Criminology and crime: an introduction*. New York, 1986.
82. VILUTIS, J. *Šnipinėjimo nusikaltimai ir mūsų veikiančios baudžiamosios normos*. VDU diplominis darbas. Kaunas, 1938.

THE CONCEPT OF POLITICAL CRIMES IN LITHUANIA, 1919–1940

Sigita Černevičiūtė

S u m m a r y

In the First Republic of Lithuania the term of political crimes was not widespread, but this type of crimes, based on the 1903 Penal Statute of the Russian Empire were called state crimes or pointed against state security. These crimes were divided into three groups – rebellion, high treason and subversion.

The crime of rebellion in Lithuania was called by roughly narrow term – armed revolt. It was applied to: armed revolt which sought to extinguish Lithuania's independence; remove part of its territory; maintain relations with countries which are compromising Lithuania's sovereignty; overthrowing the constitutional order and government. Arrangements to accomplish the crime were also punished. Even though at the beginning of the statehood the part of the Penal Statute, where the rebellion crime was described, was eliminated, in 1919 this crime was restored to the Special State Protection Articles that were operating under the martial law and later also to the Penal statute. This change allowed for punishment for this crime not only under the martial law but also in the peace time, for which the criminal was sentenced to a hard labor prison or suffered the death penalty. During the interwar period, political crimes continued to expand, not only by modifying old ones, but also by adopting the new ones. Rebellion and other political crimes were also described in 1929 law – Organizations that were established in the occupied Lithuania or in foreign countries, participants and their assistants to punish and 1934 For Nation and State to protect law.

High treason in interwar Lithuania was described as a criminal offence whereby one attempts to damage the state's independence. These offences were subdivided into 4 subgroups: military treason; espionage; diplomatic treason; and treason in army supply field. These political crimes were most-fully elaborated in the Penal Statute articles 108–119, as well as in the Special State Protection Articles that were operating under the martial law. The punishment for high treason included hard labor prison and the death penalty. Even though laws that were regulating these crimes were quite old fashioned for the current state situation, the occurring problems were compensated by High Tribunal's clarifications and law supplements, which kept pace with neighboring countries and effectively dealt with state traitors.

The last type of political crimes – subversion. This kind of crime regarded threatening or damaging the state's peace and safety, and was divided into 3 subgroups: sedition, forbidden (criminal) alliances; rout. Sedition was defined as a provocation to commit a crime and therefore to damage the peace and security of the state; forbidden alliances – were a few people organization, which ran for a longer period of time with an aim to damage state order; rout – the unlawful assembly, unorganized crowd which resisted the authorities and was breaking the law. Particular crimes of these subgroups were discussed in Penal Statute fifth chapter, articles 120–137, which were not changed substantially during the First Republic of Lithuania period.

In conclusion, Penal Code of 1903 has been developed and adapted to the Russian Empires internal organization, because of that often in the articles describing political crimes were used legally broad terms, which expanded the powers of the Court to interpret the law according to the political conditions. The First Lithuanian Republic adopted the aforementioned code and applied it to defend the young state's security. By martial law conditions (and laws) tightened punishments for political crimes helped to fight both external (foreign spies and agitators) and internal (rebellion and subversion participants) state enemies and thus protect the rather fragile state.

Iteikta 2016 m. gegužės 22 d.

Priimta publikuoti 2016 m. birželio 10 d.